

HORVÁTH BÁLINT

Horváth Márton politikai pályája *

Ez az írás egy tervezett könyv vázlatára, amelynek témája apám, Horváth Márton (eredeti nevén Schiller Marcel) egykori hírlapíró és kommunista politikus rendhagyó pályafutása. Munkám közreadásakor természetesen számolnom kell azzal is, hogy bár egy-egy közszereplő életrajzának valamely leszármazottja által történő megírása nem példátlan dolog, egy ilyen vállalkozás mégis joggal válthat ki a szerző részrehajlásával kapcsolatos aggályokat. Ezért jobbnak látom, ha az elfogultságomat nem is titkolom, különösen, hogy éppen ennek tudatában törekszem a minél nagyobb hitelességre, nehogy a tények bármilyen, különben könnyen leleplezhető szépítése az írásom egészét tegye értéktelenné. Előnye viszont személyes érintettségemnek, hogy a Horváth pályafutásával kapcsolatos forrásoknak a közgyűjteményekben elérhetőknél jóval szélesebb körét ismerem – ideértve hátrahagyott iratait, magnófelvételeit és levelezését, illetve személyes közléseit, valamint a hozzá kapcsolódó családi anekdotakincset.

Ha a múlt század húszas éveinek Magyarországon egy jó módú zsidó polgárcsaládban felnövekvő fiatalember társadalmi tapasztalatainak és intellektuális kalandvágának engedve a

* Az itt közreadott szöveg az izraeli Yad Vashem kiadásában 2015-ben angolul megjelent *The Political Career of Márton Horváth (1906–1987)* című, alapvetően a külföldi olvasóközönség igényei szerint összeállított írásomnak a magyar olvasók számára átdolgozott és lerövidített változata.

marxizmus híve lesz, alighanem számos sorstársáéhoz hasonló pályán indul el. Ha ezután a nagy kalandot éppen a radikális antikapitalisták titkos szervezetében, az illegális kommunista pártban találja meg, már egy kevesebbek által járt útra lép. Amikor pedig a földalatti mozgalom és a faszizmus elleni harc évtizedei után szinte a börtön mélyéből egyszerre a hatalom csúcsaira emelkedik, hogy ott az új rendszer propagandafőnökeként szorgoskodjék a magyar szellemi élet sztálini gleichschaltolásán, pályáíve már csak néhány (dicstelen) kortársáéhoz mérhető. Egy kivételes történelmi pillanatban azonban közülük is kiválik, miután felismeri az addig általa is kiszolgált politika nyilvánvaló csódját, és a mindenkori pártvéleményt akár meggyőződése ellenére is képviselő funkcionárius szerepével szakítva az ifjúkorát idéző ellenállásba kezd. Így már jóval az 1956-os magyarországi robbanás előtt elsőként kezdeményezi a pártvezetésben a zsarnok pártvezér leváltását, tiltakozik a lázadó értelmiségi ellenzék megfélemlítése ellen, valamint kapcsolatba lép a pártból kiátkozott „revizionisták” később kivégzett vezetőjével. A forradalom kirobbanásakor a pártvezetés egyetlen tagjaként kiáll a felkelők követelése mellett, az általa irányított központi pártlapban szembeszáll az uralmához ragaszkodó sztálinista klikkel, valamint részt vesz a szovjet csapatok kivonását, a nemzeti függetlenséget és a pártja számára nem sok jót ígérő szabad választásokat bejelentő híres nyilatkozatok elkészítésében. A forradalom eltiprása után pedig nem fogadja el a felkelést ellenforradalomként megbélyegző párthatározatot, és a szovjet intervenciót nyíltan elítélve visszautasítja az új vezetésben való részvételét.

Ez a politikátörténetben szokatlan fejlemény – hogy tudniillik egy hivatalban lévő politikai vezető fordul a hatalom ellen, amelynek maga is részese – Horváth Márton pályafutásának talán a legkülönösebb mozzanata. Mi lehet e sajátos átváltozás oka? Ennek feltárásához érdemes röviden áttekintenünk Horváth három életszakaszát: amikor őt üldözték (1929–1944), amikor ő üldözött másokat (1945–1956), és amikor a lelkiismeretével vívott küzdelmében maga lett a saját üldözője (1957–1987).

Egy kép a gyerekkorból: az el nem csattant pofon

Schiller Jenő műkereskedő, az ifjú Marcel apja, I. Ferenc József szomszédja volt. A népes Schiller család ugyanis a királyi palotával ékes budai Várhegy tövében, egy árnyas kertet övező, tágas házban élt. Jólétét annak köszönhette, hogy a papának valamikor feltűnt, ha ócska bútorokat vesz, éppen a legócskább lehet a legértékesebb – ezért lett autodidaktaként régiségkereskedő. Először festett díszpoharakat vett, és finom dörzspapírral addig csiszolta az aljukat, amíg azok száz évvel idősebbek nem lettek (a vevők rendszerint a talp kopásából olvasták le a pohár korát). Ahogy azután az üzlet beindult, a papa országszerte beszerző utakra járt, esténként pedig a művészettörténeti könyveket bújta, és végül olyannyira kitanulta a szakmát, hogy még múzeumok is felkérték szakértőnek.

A Schiller házban, ha a szülők eltávoztak, a gyerekek nem fakardokkal vívtak, hanem a régiségszobából elcsent török handzsárokkal és betyárpisztolyokkal. Egyszer, amikor éppen sörétes puskával lőttek célba a lomok közül kiszedett egyik faszentre, a dörrenés után kivágódott a kapu, és a papa rontott be rajta. Rögtön kiáltozva, s pofonra emelt kézzel indult a puskát szorongató Marcel felé, a faszenthez érve azonban megtorpant, és tűnődve kezdte vizsgálgatni rajta az apró sörétnyomokat. Azután felkapta és a hóna alá csapta a szentet, majd a gyerekekkel többé mit sem törődve, némán besietett a házba. Mint utóbb kiderült, haragját az a felismerés üzte el, hogy a sörét ütötte lyukaktól az ócska faszobor is igazi szüette régiséggé vált.

Hamarosan már nemcsak tárgyakat adott el, hanem egész szobákat is, amelyekben a bútorok, festmények és dísztárgyak mind ugyanabból a korszakból származtak. Gazdag ember lett, bérházakat vásárolt Pesten, s a lakbért pontosan szedette. Egyszer azonban egy kisgyermekes proletárasszony kereste fel, s haladékot kért a fizetésre, de a papa elutasította őt, mondván, hogy akkor a többi lakó is hasonló kívánságokkal áll elő. Marcelt, aki a szomszéd szobában mindent hallott, a beszélgetés mélyen felkavarta, s ennek a későbbiekben meg is lett a következménye.

„Az ágyban lettem forradalmár”¹ (1929–1944)

Bár a numerus clausus törvény miatt Schiller Marcellt elsőre nem veszik fel az építészeti egyetemre, mégsem gondol a kivándorlásra (nem úgy, mint medikus bátyja, aki viszont csak erre gondol, miután több orvosegyetemi „zsidóverés” szemtanúja lesz, s diplomája megszerzése után az Egyesült Államokba távozik).

Egyetemi éveinek vége felé Schiller a modern építészet (Bauhaus) lelkes híve lesz, de miután a budapesti lakásviszonyokról szóló dolgozata készítése közben betekintést nyer a szegénynegyedek életébe, már nem elégítik ki a diáktársaival folytatott építészeti viták. Új összetételű baráti körében már társadalomtudományi kérdések vannak napirenden, s itt kerülnek először kezébe az illegális kommunisták kiadványai is. Az önképzőköri léttel járó társasági életben sok új ismerősre tesz szert, közöttük rejtett mentoraira is, akik hamarosan már a párt szimpatizánsaként tekintenek rá. Elméleti rátermettsége mellett azután csakhamar bizonyíthatja a gyakorlatit is – egy négyfős éjszakai jelszófestő csoport tagja lesz. Ennek akcióiban a feliratokat hárman festik, míg negyedik társuk biciklin kering a háztömb körül, s a ravasz rendőröket kémleli, akik csákójukat levéve és fényes övcsatjukat eltakarva bárhol lesben állhatnak a sötétben.

Schiller párttagként (1931) végzett első komolyabb vállalkozásának színhelye a nevével ellentétben nyomorúságos Örömvölgy utca, ahol az egyik munkásbérház kilakoltatástól rettegő lakóit a lakbérfizetés közös megtagadására agitálja. Egy besúgás folytán azonban két elvtársával együtt rendőrkézre jut, aminek a pikantériája nem kerüli el a sajtó figyelmét sem: „A háziurak ellen bér nemfizetésre szervezkedő társaság feje [...] a polgári társadalom egyik jómódú tagjának intelligens, rende-

¹ Valamikor az 1920-as évek elején Schiller Marcel megbetegedett, s az orvos menthetetlen tüdőbajt állapított meg nála. Szülei a lesújtó hír hallatán engedtek a nagybeteg fiú utolsó kívánságának, hogy tudniillik maradék idejében a számára korábban tiltott marxista irodalmat is olvashassa. Erre a téves diagnózis révén nyert lehetőségre utalva mondotta később, hogy „az ágyban lettem forradalmár”. (Horváth Márton személyes közlése.)

zett anyagi körülmények között élő gyermeke [...], akinek apja szintén háziúr.”²

A vizsgálati fogságban a verés ellenére kitart az előre megbeszélte fedőtörténet mellett (hogy tudniillik társaival egy könyvtárban ismerkedett meg, és a házban szociológiai kutatást végeztek). Néhány hónap múlva történő szabadulását azonban nem ennek, hanem a kommunistákat különben nagyon nem szívlelő apjának köszönheti, aki a házkutatáson fő bűnjelként lefoglalt és általa először látott sokszorosítógépet határozottan a magáénak vallja, és sok pénzért jó ügyvédek fogad.

Szabadulása után Schiller kikapcsolódásként Berlinbe utazik (1932 nyarán), ahol a vártnál aktívabb pihenésben lesz része. Nappal utcai összecsapásokba bonyolódik német elvtársai oldalán a náci ellen, míg éjjel az ellenfél plakátjait tépik le, hogy a helyükre a sajátjaikat tegyék (akárcsak riválisaik). Mivel a plakátháborúban részt vevő fiatal munkások és diákok teljesen egyformák, megkülönböztetni Schiller csak annak alapján tudja őket, hogy melyikük melyik plakátot szaggatja le, illetve ragasztja fel.³

Hazatérése után illegálisba készül, de előbb még arról tájékoztatja a szüleit, hogy új állása Törökországba szólítja, ezért csak levélben tud majd érintkezni velük. Egy bélyegboltban vesz egy zacskó bélyeget, kiválogatja közülük a törököket, s ezeket borítékra ragasztva juttatja el ezután szüleihez megnyugtató hangvételű törökországi leveleit. Egyszer a villamosra szállva majdnem apjába botlik, de szerencséjére a papa nem ismeri meg, olyan képtelenség számára fia felbukkanása, hogy csak közönyös arccal bámul felé.

Ami a kommunista pártot a harmincas évek elején sújtó lebukásokat illeti, ezek nyomán Schiller Marcel konspirációs kapcsolatai átmenetileg megszakadnak, s így egy időre önállósítja magát: antifasiszta röpiratokat ír, nyomtat és terjeszt (szo-

²Beszélgetés a kommunista szervezkedés vezérének a szüleivel (szerző nélkül). *A Reggel*, 1932. március 29.

³Horváth Márton 1982. decemberi visszaemlékezése alapján. STANDEISKY Éva interjúja. Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban: PIL) 867. f. 2/h-78. ó. e. 8.

ciáldemokrata segítségével). Az 1934 végén végre felbukkanó első kapcsolata azután váratlan örömhírt közöl vele: jó munkája jutalmaként a párt Moszkvába küldi.⁴

Az utazásból azonban nem lesz semmi. Mikor Schiller másnap hazatér, a lépcsőházban detektívek várják, és illegális kiadványok szerkesztése címén letartóztatják. A katonai bíróság viszont már hazaárulásban találja bűnösnek (a koholt vád szerint feltalált egy légvédelmi gránátot, és azt eladta a cseheknek), s tizenkét évre ítéli. Védelmére apja kisebb vagyont költ, s számos ügyvédet elfogyaszt, mire eléri, hogy fia büntetését öt évre mérsékeljék.

Az ítélet után Schiller apja nemcsak a fiát, hanem az illetékes hadbíró is meglátogatja, hogy a véleményét kérje a két magával vitt vadászpuskáról, amelyeket megvétellelre kínálnak neki. A bíró a fegyverek vizsgálatába mélyed, a papa távozik, Schiller Marcel pedig csakhamar engedélyt kap, hogy könyveket vitethessen be.

A börtönben hall a moszkvai nagy perekről, sőt azok könyv alakban kiadott jegyzőkönyveihez is hozzájut (az ilyen művek hamis borítóval kerülnek be), de mivel lebukott társaival egyetlen közös reménységük a sztálini Szovjetunió, eszükbe sem jut kételkedni a perek jogosságában. Ugyancsak feltétel nélkül hitelt adnak a moszkvai magyar emigráns kommunisták elleni eljárásokról szóló szovjet híradásoknak, nem is sejtve, mennyivel jobbak a túlélési esélyeik a szűk magyarországi zárkában, mint elvtársaiknak a tágas Szovjetunióban.

Mivel 1940-es szabadulásakor Budapestről kitiltják, Schiller a fővárostól akkor még különálló Újpesten vesz ki lakást. Rendőri felügyelet alatt álló személyként hetente jelentkeznie

⁴ A harmincas évek elején-közepén több kommunista kádert (Kiss Károlyt, Kovács Istvánt, Nemes Dezsőt) is kiutaztatott a párt Moszkvába, akik azután a Nemzetközi Lenin Iskola magyar osztályán részesültek egyéves ideológiai-politikai-taktikai (ki)képzésben. Az utazás technikai lebonyolítása azonban nem volt egyszerű; mint Péter Gábor 1932-es moszkvai útjára visszaemlékezve elmondja, neki a párt utasítására a legális útlevélével előbb Bécsbe, azután Berlinbe kellett utaznia, majd az ott kapott hamis csehszlovák útlevéllel a tengerparti Stettin (Szczecin) városába, ahonnan egy kis német hajóval jutott el három nap alatt Leningrádig. Lásd PIL 867. f. p-62. ó. e. 4–5.

kell a helyi kapitányságon (amelynek épületét a hatóság az ő apjától bérlti).

Miközben felső kapcsolata engedélyére vár, hogy ismét illegálisba mehessen, az állam megelőzi a pártot, s néhány hetes munkaszolgálatra hívja be. Leszerelése után bírálja pártjának a háború ellenére is rejtőzködő politikáját, míg végre megbízást kap egy nyomda felállítására, amelyen antifasiszta és németellenes röpiratokat nyomtat. 1941–1942 folyamán pártmegbízatásból tárgyal az antifasiszta összefogás lehetőségeiről a Szociáldemokrata Párt főtitkárával, s más nevén, illetve álneven („egy vasmunkás”) cikkeket is ír a legális sajtóba. 1942 elejétől részt vesz a születendő pártlap, az illegális *Szabad Nép* szerkesztésében, s úgy érzi, az addig szerény hatású kommunista sajtó végre erőre kap, amikor nyomdai összekötője a szokott módon (egy telefonfülkébe beírt jellel) találkozóra hívja, s ott a detektívek karjába fut.

A rendőrségen a kínzások hatására felhagy a merev tagadással, de mindig csak annyit ismer be, amennyit a másokból kiszedett terhelő vallomások rákényszerítenek. A detektívek azonban a fél éven át tartó, olykor kíméletlen módszerekkel folytatott nyomozás során sem tudnak ekkor lecsapni sem Schiller felső kapcsolatára (Grünwald Lászlóra), sem a párt számára létfontosságú, röplapok előállítására használt nyomdai betűkészletre.⁵ Így Schillert ismét tizenkét évre ítélik, s büntetése letöltését a kommunista foglyokkal szemben a korábbiaknál is szigorúbb bánásmód mellett kell megkezdenie (gyakori az éhezés, valamint a séta és a szellőztetés tilalmával a levegő korlátozása), amelyben csak a börtöntisztek korrumpálása, illetve a sztálingrádi fordulat hoz némi átmeneti javulást.

Az 1944. márciusi német megszállás előtt néhány nappal Schiller a vele együtt raboskodó dr. Weil Emil börtönorvos útmutatása szerint színlelt tüdőbaja és a hadbírák megvesztegetése révén büntetésmegszakításban részesül. Ahogy hazatér,

⁵ A m. kir. államrendőrség budapesti főkapitánysága politikai nyomozó főcsoportjának jelentése Schiller Marcel vallomásáról. 1942. december 22. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K-149 651. f. 4. cs. 495. ó. e. 17.

apja megöleli, és azt mondja: „Lehet, fiam, hogy neked volt igazad!”⁶ (Amikor a papa a sárga csillag viselését előíró rendelkezés hatályba lépésének a napján a rendelettel dacolva, csillag nélkül megy ki az utcára, és ott meglátja csillagos sorstársait, agyvérzést kap, és bár még hazamegy, beszélni többé nem tud, s néhány nap múlva meghal.)

A német bevonulás napján Schiller Marcel ismét illegálitásban megy. Álneve: *Horváth Márton*.⁷ A megszállás utáni első pártvezetőségi ülésen, mint ezt egy visszaemlékezésében felidézte:

[...] egy Király nevű szabónak a lakásán találkoztunk. [...] A Kádár, Péter Gábor, Orbán [László], talán a Donáth [Ferenc] is, ezekre emlékszem. Ott javasoltam, hogy alapítsuk meg a Magyar Frontot. Ezzel az elnevezéssel. Azzal, hogy mindent, ami szűkíti ezt a fogalmat, azt hagyjuk ki. [...] Egyetértettek az elvtársak, megírtam az első röpiratot a Magyar Front megalakulásáról, és ezt sorban vitték az érintettekhez. De nemcsak a kisgazdákhöz, parasztpártiakhoz, szociáldemokratákhoz, hanem még a legitímistáknak is. [...] ezzel is akartuk az összefogás szélességét [jelezni]. Semmit, ami szűkíthet, nem vettünk be, még a földreform követelését sem, abszolút semmit, csak egyetlen problémát: a német ellen. [...] Szóval ez márciusban indult el, ez a Magyar Front.⁸

⁶ Horváth Márton személyes közlése.

⁷ A név kiválasztásának egyedüli szempontja a vezetéknev gyakorisága és az utónévnek az eredetihez való hasonlósága volt.

⁸ Horváth Márton visszaemlékezése. Dátum nélkül (valószínűleg 1982-ből). STANDEISKY Éva hangszalagra rögzített interjójának átirata (a szerző birtokában). A szóban forgó röpirat minden bizonnyal a Magyar Front első felhívása volt, amelyet az illegálitásba kényszerült németellenes pártok azonban csak május közepére fogadtak el, és csak ezután kezdtek el terjeszteni. Ugyanakkor a röpirat március végi-április eleji eredetére utal az aktuális hadi helyzet ekkorra jellemző leírásán túl a szövegnek a német bevonulás után két hónappal már anakronisztikusan ható alábbi mondata is: „A megszállás első következményei már mutatkoznak.” Lásd „A demokratikus pártok kiáltványa a magyar nemzethez.” KÁLLAI Gyula–PINTÉR István–SIPOS Attila (szerk.): *A Magyar Front*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. 191.

Ami a hazai kommunistáknak a propagandamunkán túli, a tényleges fegyveres ellenállásban való részvételét illeti, a pártvezetésben 1944 nyarán vita bontakozik ki, vajon érdemes-e a kisszámú káder életét kockáztatni a háború végső szakaszában.⁹ Horváth a külföldi ellenállók példájára hivatkozva a harc mellett érvel, míg végre a nyár végén felhatalmazást kap a párt fegyveres ellenállását szervező katonai bizottság létrehozására.¹⁰ Ennek feladata a harcra leginkább alkalmas, négy-öt fős akcióbrigádok megalakítása, robbanóanyaggal való ellátása, és ezek bevetéseinek a megszervezése.¹¹

Szeptember 20-án a Magyar Front memorandumot juttat el Horthy Miklóshoz, és a háborúból való kilépés érdekében történő együttműködésre szólítja fel a kormányzót. Az ekkor elkezdődő titkos tárgyalások eredményeként azután megállapodás körvonalazódik Horthy megbízottjai és a kommunisták között mintegy tízezer katonaviselt budapesti munkás felfegyverzéséről, akik a fordulat idején támogatnák a kormányzóhoz hű reguláris haderőt.¹²

⁹ Ekkoriban történik, hogy Horváth Márton félzsidó szerelmét a rendőrség törbe csalja, és bár Horváthért cserébe talán elengednék őt, a pártvezetés nem hagyja jóvá a kétes kimenetelű alkut, s a vallatásnak hősiesen ellenálló lány végül egy lágerben pusztul el.

¹⁰ FLÓRIÁN János–KOVÁCS István: *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen*. Athenaeum, Budapest, 1946. 10., illetve Pálffy György összefoglaló jelentése a KP Katonai Bizottságának munkájáról. In: KALLAI Gyula–PINTÉR István–SIPOS Attila: I. m. 283–286.

¹¹ Horváth ebbéli működéséről az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség egy 1957. január 28-i tanulmánya is megemlékezik: „sabotage units were formed under the direction of Marton Horvath, [...] resistance leader and reputed former Zionist” (szabotázs csoportok alakultak Horváth Márton [...] ellenállási vezető és állítólagos volt cionista irányításával). Lásd Factionalism in the Hungarian Workers (Communist) Party 1945–1956 [Frakciózás a Magyar Dolgozók (kommunista) Pártjában 1945–1956], 16. és 21. Elérhető: https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0001408625.pdf (Letöltve: 2015. 02. 12.)

¹² Horváth Mártonnak az eseményekben játszott szerepére utal visszaemlékezésében Tömpe István egykori illegális kommunista, aki szerint Horváth, mint ekkori felső kapcsolata „tájékoztatta arról, hogy megbeszélések folynak a »várbeliakkal« [a kormányzó stábjával] a munkásság felfegyverzéséről”, valamint „feladatnak adta teherautók szerzését, sofőrök szervezését”. Bokor Péter filmrendező levele (amelyben Tömpe visszaemlékezését idézi) Horváth Mártonhoz 1982. január 24-én. PIL 991. f. 129. ó. e. 9.

Mivel azonban a biztató fejlemények ellenére Horthy válasza egyre késik, a Magyar Front október elején újabb, az előzőnél erősebb hangú memorandumában immár személyre szóló fenyegetésnek is beillő szavakkal emlékezteti a kormányzót: a döntéstől függ, hogy az elkerülhetetlen fordulat az uralmon lévők „részvételével vagy pusztulásával fog-e lezajlani”.¹³

A Horthy által ezután megkísérelt kiugrás kudarcra nyomán okafogyottá vált két memorandumból különben eredeti példány nem maradt fenn, szerzőjüként pedig a szakirodalom rendszerint az aláírók és/vagy a tárgyalásokon részt vevők valamelyikét szokta megnevezni. A szövegek egyedüli, ma is hitelesnek tekintett forrása Darvas József író 1945-ben kiadott, több háborús röplapot és felhívást is idéző egyik regénye. Minderről Horváth Márton egy nem a nyilvánosságnak szánt későbbi visszaemlékezésében ezt mondja:

A Horthyval történt tárgyalásokról Darvas írt „Város az ingoványon” című művében.¹⁴ Neki adtam át azokat a memorandumokat, amelyeket én fogalmaztam annak idején, és ő közölte a könyvében.¹⁵

A kommunista ellenállók akciói közül az első nagyobb visszhangot Gömbös Gyula néhai miniszterelnök márványszobrának a felrobbantása kelti (október 6.). Az eset után néhány nappal azonban az akcióban közreműködő Horváthot egy nyomozó az utcán felismeri, és az oldalába revolvvert nyomva bekíséri.

Mivel valódi lakhelyét az ott tartózkodó elvtársai érdekében két napig nem árulhatja el, az első verésnél az anyja címét adja meg. Ezzel nyer néhány órát, s amikor a házkutatásról üres kézzel visszatérő nyomozók újra előveszik, egy lelakatolt mű-

¹³Részlet a második memorandumból. Idézi PINTER István: A Magyar Front és az antifasiszta ellenállás történeti kérdései. In: *Magyarország 1944-ben*. Szerk.: ORBÁN Sándor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. 100.

¹⁴Szikra, Budapest, 1945.

¹⁵Horváth Márton elvtárs visszaemlékezése 1961. XII. 6-án. PIL 867. f. 2/h-78. ó. e. Mint az irat címe is sejteti, a szerző ekkor bizonyára nem a saját kezdeményezésére, hanem egy (párt)történész által feltett kérdésekre válaszolva mondta el emlékeit.

helyt nevez meg lakhelyeül, amelynek általa nem ismert helyen lakó gazdája őt minden este egy adott időpontban beengedi. Mivel azonban ez az időpont aznap már elmúlt, a nyomozók kénytelenek másnapra halasztani a titkos segítőn és műhelyén való rajtaütést.

Reggel viszont Horváth már úgy érzi, a várható újabb kudarcon felbőszülő nyomozók este akár agyon is verhetik, s úgy dönt, ettől inkább megkíméli magát. Ezért egy aznap délben esedékes, titkos találkozóval áll elő, amelyre elvtársa villamoson érkezik, de csak akkor száll le, ha a megállóban meglátja őt. Miután a megadott időben a helyszínre viszik, a sínek mellett sétálgatva terepszemlét végez, majd az egyik robogó villamos elé veti magát. A jármű azonban nem halad át rajta, hanem a vizes úttesten hosszan tolja, majd félrelöki őt, s így csupán kisebb sérüléseket szerez. A nyomozók visszaviszik, majd este lesben állnak a lezárt műhely körül, végül a hiábavaló várakozást elunva úgy döntenek, hogy reggel feltöretik a lakatokat. Mialatt azonban másnap ezzel vesződnek, Horváth odabent kihallgatást kér, s ezúttal a valódi lakcímét adja meg, abból a helyes feltevésből kiindulva, hogy elvtársai addigra már kiürítették a lakást.

A nyilas hatalomátvétel után négy szemközti kihallgatást kér a csendőrnnyomozók parancsnokától, s üzletet ajánl neki: ha közreműködik a foglyok szökésében, enyhébb elbírálásra számíthat a háború után. A csendőrtiszt elutasítja az alkut, de a kezdeményezést nem torolja meg, majd novemberben az összes rabot átadja a németeknek.

Ahogy a foglyok az SS-ek kíséretében vonulnak az úttest közepén, a járdáról a „kik vagytok?” kiáltás száll feléjük. „Magyarok!” felelnek többen is a menetből, mire cigarettát dobálnak nekik. „Magyarok, nem zsidók”, mondogatják egymásnak a járókelők, és tüntetően együtt masíroznak velük, de ahogy az SS-ek lövésre emelik a puskáikat, a járda elnéptelenedik.

A kommunistákon kívül angolbarát diplomaták, volt képviselők, papok, tanárok és újságírók népesítik be a Dachauba

induló vagont, amelybe – mint Horváth később keserűen írja – „befért a magyar ellenállási mozgalom”.¹⁶

A vonat lassan halad, sokszor órákig vesztegel, ilyenkor SS-ek cirkálnak a vagon körül, amelyben hosszas viták után csak Horváth és két kommunista társa (Földes László és Korbasits Pál) meri megkockáztatni a szökést. Mivel az induláskor nem volt létszámolvasás, a meneküléshez leszerelt ablakrács pedig nyom nélkül visszacsavarozható, a többiek is hozzájárulnak a tervhez, így a szökevények a jótékony esőt hozó következő éjszakán kiugranak.

Horváth (arra hivatkozva, hogy várandós feleségéhez kell orvost hoznia) egy német katonai teherautón tér vissza Budapestre. Itt folytatja az ellenállási akciócsoportok szervezését, és a szeptembertől ismét megjelenő pártlap, az illegális *Szabad Nép* írását és szerkesztését. Az újság „A fegyveres harc hírei” című rovata rendre hírt ad a kisszámú kommunista ellenálló sikeres akcióiról: a német katonák, járművek, lövegek, valamint a nyilas pártházak és rendezvények elleni támadásokról.¹⁷

Külön említést érdemel a lap december eleji számának *Vér, könny, halál* című tudósítása, amely részletesen beszámol a bécsi országútra hajszolt budapesti zsidók halálmeneteiről, és az üldözöttek minden módon történő megsegítésére szólít fel.¹⁸ A következő (s egyben az ostrom alatti utolsó) lapszám pedig a pesti Duna-partra terelt zsidók éjszakánként zajló legyilkolásáról is hírt ad.¹⁹

¹⁶ HORVÁTH Márton: *Magyar vonat*. Kiadatlan elbeszélés kézírata 1967-ből. 5. (A szerző birtokában.)

¹⁷ Lásd SVÉD László (szerk.): *Az illegális Szabad Nép*. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1954. 102., 108., 126.

¹⁸ Uo. 121–122.

¹⁹ Uo. 128. A fenti közlemények alapján alighanem téves a magyar holokausztról szóló alapműnek az az állítása, amely szerint 1944-ben „a különböző illegálisan megjelenő újságokat, mint amilyen a [...] *Szabad Nép* [...] volt, szintén a zsidók helyzete iránti érdeklődés hiánya jellemezte”. Lásd Randolph L. BRAHAM: *A népiértés politikája – A holocaust Magyarországon*. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1997. II. 1081–1082. Ugyancsak tévedésen alapul Braham művének az a (Gosztonyi Pétertől idézett) állítása is, amely szerint 1944-ben a kommunisták „sok mindenre felszólították, bátorították a nyom-

Ugyancsak az illegális *Szabad Nép* utolsó számában jelenik meg a „Ha élni akarsz, harcolj a német ellen!” kezdetű terjedelmes kiáltvány is, amely – a katonai ellenállás vezetőinek nem sokkal korábbi kivégzésére is utalva – a megszállók és cinkosaik elleni „fegyveres felkelésre hívja az egész nemzetet”.²⁰

A fegyveres ellenállásban végrehajtott akcióiról Horváth igen szűkszavúan beszél. 1970-ben megjelent, valós eseményeken alapuló önéletrajzi regényében erre vonatkozóan csak ilyen utalásokat tesz: „1944-ben öltem embert”, illetve „részt vettem egy német katonai teherautó felrobbantásában”.²¹

A főváros tizennégy hétig tartó ostroma alatt Horváth Mártonhoz a családtagjairól csak kevés információ jut el. Anyja és nővére svéd, illetve svájci védlevelek oltalmában él, és bár nővére lányát és annak karon ülő gyermekét a bombázások miatt még a nyár elején a biztonságosabbnak hitt vidékre küldik, ők a rajtaütésszerű deportálás áldozatai lesznek, és Auschwitzban pusztulnak el. Öccséről, a kommunistákkal szimpatizáló, de nem párttag Schiller Ferencről Horváth úgy tudja, hogy Raoul Wallenberg segítőként dolgozik (és a háború végén szintén nyoma vész).

Ugyancsak az ostrom alatt történik, hogy Horváthot a Nagykörúton egy nyilas járőr tartóztatja fel, s a közeli mozi alagsorába kíséri, ahol egy sor végére kell beállnia. Mint kiderül, a begyűjtött férfiakkal az igazolványokban már nem bizó nyilasok parancsára le kell tolniuk a nadrágjukat, s aki körül-

tatványokban a »magyar népet«, de arról, hogy az üldözött zsidóknak menedéket adjanak [...] sohasem volt szó!” Lásd RANDOLPH L. BRAHAM: I. m. 1081. (Az üldözött zsidók megsegítésére mozgósító 1944-es kommunista röpiratok bő válogatását lásd a jelen írás angol nyelvű változatában.)

²⁰ Uo. 129–130. A kiáltvány nemcsak a *Szabad Népb*ben, hanem 1944. december 10-i keltezéssel önálló röplapként is megjelent. Lásd PIL 677. f. 1/15. ó. e. 15–17. (A szöveget a levéltárban fennmaradt kézirat alapján beazonosíthatóan Horváth Márton írta.)

²¹ Lásd HORVÁTH Márton: *Holttengeri tekercsek*. Magvető Kiadó, Budapest, 1970. 163., 197. Horváth szűkszavúságának oka feltehetően nemcsak a saját (olykor emberhalállal végződő) tetteivel való hivalkodással szemben érzett viszolygása volt, hanem a még az illegáltságban megkövetelt titoktartási kötelezettségből eredő „konspirációs reflex” is, aminek a hatása sajátos módon élete végéig elkísérte.

metéltnek bizonyul, azt elviszik. Horváth a próbát nem várhatja meg (sem azt, hogy a motozásokor megtalálják a zsebében lapuló Browningot). Ezért emelt hangon hivatja a parancsnokot, s fontos hadiüzemben dolgozó mérnökként kérdőre vonja, amiért a honmentő munkájában hátráltatja őt, majd bántatlanul távozik.²²

Ami az illegális párt vezetésében az év során bekövetkező változásokat illeti, a korábbi vezető titkár, *Kádár János* még áprilisban lebukik. Mivel távolléte tartósnak bizonyul, a párt irányítását a következő hónapokban Horváth Márton végzi.²³ Tőle veszi át azután a tisztséget a szeptember 10-én szabaduló *Rajk László*. Ő azonban december 7-én ismét lebukik (október elejétől Horváth is a fogságban tölt néhány hetet), s így a vezetői teendők az időközben újra szabaddá vált Kádárra várnának. Ezután azonban – már a város ágyúzásakor – különös dolog történik: Kádár, aki korábban sem helyeselte a vezetők személyes kockázatvállalását, nem jelenik meg egy megbeszélte találkozón. Ez aggódó elvtársai számára azt jelenti, hogy lebukott, ami egy sor konspirációs intézkedést tesz szükségessé.²⁴ Így azután az ostrom alatt (és a németek Pestről történt kiűzését követő első napokban) ismét Horváth Márton a párt titkára.²⁵

²² A történet egy másik, téves változata szerint Horváth ekkor beteghez igyekvő orvosként követelt a nyilasoktól szabad eltávozást, ennek azonban ellentmond, hogy korábbi tanulmányai révén mérnökként jóval hitelesebben léphetett fel, és ő maga is így emlékezett az esetre. Az „orvosos” változatot lásd KARSAI Elek: Dokumentumok Magyarország felszabadulásának történetéhez. Kiss Károly visszaemlékezése. *Levéltári Közlemények*, 1965/1. 154.

²³ Lásd FEHER Lajos: *Így történt*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 364., valamint VAS Zoltán: *Akkori önmagunkról – Önéletírás II*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 109., 126.

²⁴ 1945 januárjában az immár legális párt Horváth Márton által vezetett első üléseinek egyikén „valamelyikünk fölvetette, ott volt a Kádár is, hogy dekkolt. És ezért megrovást kapott.” Horváth Márton visszaemlékezése. Dátum nélkül (valószínűleg 1982-ből). STANDEISKY Éva hangszalagra rögzített interjújának átirata (a szerző birtokában).

²⁵ Lásd a Központi Bizottság Budapesten tartott 1945. január 19-i és január 22-i ülésének a jegyzőkönyveit. PİL 274. f. 2/11. ó. e. és PİL 274. f. 2/13. ó. e. Lásd még HUSZÁR Tibor: *Kádár János politikai életrajza*. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 2001. I. 72., 77., 79.

Egy valóra váltott ígéret: „a Föld fog sarkából kidőlni” (1945–1956)

Bár a kommunistákról a közvélemény zöme hagyományosan úgy tartotta, hogy uralomra jutva rögtön csakjót nyomnak az emberek kezébe, és még a nőket is kollektivizálják, az 1945-ös szabad választásokon a párt mégis közel tizenhét százalékos eredményt ér el. A viszonylagos sikert azonban a győzelemre számító pártvezetés súlyos kudarcként értékeli, és már a választás másnapjától fokozza a színpalak mögötti nemtelen támadásait a rivális pártok ellen. Ugyanakkor a „tömegek megnyerését” célzó nyílt propaganda is hatalmas lendülettel folyik, különösen a kevesek által ismert illegális kiadványból nagy példányszámú napilappá vált *Szabad Nép* hasábjain, amelynek operatív irányítását felelős szerkesztőként Horváth Márton végzi.²⁶ Az újság természetesen marxista szellemben készül, hiszen:

[...] aki marxista, az olyan kulcsot kap a kezébe, amelylyel minden zárat kinyithat. Olyan elemzési apparátus és olyan fogalomrendszer kerül a birtokába, amelynek *univerzális* a magyarázó ereje. Legyen az történelmi esemény, gazdasági probléma vagy akár egy éppen most látott színházi előadás értékelése, a marxista kezében ott vannak az eszközök, amelyekkel az elemzési feladatot megoldhatja. Ez fölényérzetet alakít ki benne. Lehet, hogy X. Y. részletesebben ismeri a kapitalizmus korai szakaszát, mert éveken át alaposan tanulmányozta, de ő nem marxista, én pedig az vagyok, és ezért én értem meg jobban ezt a történelmi periódust. Lehet, hogy N. N. esztétának biztosabb az irodalmi ízlése, és szakértője a drámairodalomnak, de ő nem marxista, én pedig az vagyok, és ezért a dráma igazi erényeit és bajait én ismerem fel jobban.²⁷

²⁶ Horváth ekkor a párt Politikai Bizottságának (PB) is tagja, közvetlen felettese pedig a párt főideológusa és a *Szabad Nép* ekkori főszerkesztője, Révai József.

²⁷ Részlet KORNAI János közgazdásznak, a *Szabad Nép* egykori gazdasági szerkesztőjének (1947–1955) a japán Kaganawa Egyetemen rendezett Marx-konferencián tartott előadásából, amelyben a marxizmushoz való viszonyá-

A kommunista propagandagépezet legfontosabb fegyverének számító *Szabad Nép* fő célja természetesen nem a közvélemény tájékoztatása, hanem sokkal inkább annak a formálása. Ezt a feladatot a vélt ideológiai fölény birtokában az elhallgatástól, ferdítéstől, vagy akár a nyílt hazugságtól sem visszariadó munkatársi gárda meglehetősen buzgalommal, sőt elhivatottsággal végzi.²⁸ A *Szabad Nép* látszólag egyszerű nyelven írott vezércikkei valójában retorikailag gondosan felépített politikai vádbeszédek, amelyek többes szám első személyben történő megfogalmazása az olvasónak a lap álláspontjával való, magától értetődő azonosulását szuggeralja, míg a szövegek érzéki befogadását a képes beszéd segíti elő.²⁹

Mire a kommunisták terve beérik, és a korábban negyedszadon át betiltott pártból az ország egyetlen pártja lesz (1948), Horváth a kulturális élet „forradalmi” átalakulásának már nemcsak szószólója, hanem az egyik legfőbb öre is. Ahogy hatalma növekedésével arányban távolodik korábbi műveltségeménységétől és esztétikai érzékétől, úgy igyekszik egyre vehemensebben betölteni abszurd szerepkörét, a párt uralma alá hajtott művészetek felügyeletét és „fejlesztését”. Ekkoriban keletkező irodalmi kritikái már nem közönséges műbírálókat; szavai nyomán bezárulnak a nem a párttal együtt masírozó írók előtt a folyóiratok és könyvkiadók kapui (amelyek közül számos „dekadensnek” minősített irodalmi műhely maga is végleg elnémulni kényszerül). Derékba tört írói karrierük, meg nem írt művek, illetve a behódolás vagy rettegés dilemmája jellemzi a korszakot, még ha e dilemmának nincs is megoldása, hiszen a behódolók is okkal rettegethetnek tovább. Mint Horváth már idézett, hír-

nak történetéről szólva idézi fel hajdani felfogását. Lásd Marx egy kelet-európai értelmiségi szemével. Elérhető: http://epa.oszk.hu/01300/01326/00106/MV_2008_12_01.htm. (Letöltve: 2014. 02. 12.)

²⁸ A jórészt Horváth által felvett munkatársak közé tartozott Gimes Miklós, Kende Péter, Kornai János, Losonczy Géza, Lócsei Pál, Méray Tibor, Tardos Tibor és Vásárhelyi Miklós is.

²⁹ „Legkiválóbb íróink között is akadnak olyanok, akiknek pupillája még mindig csak sötétben tágul ki, de ha mai életünk napsütésébe néznek, úgy összeszűkül, mint a gombostű feje.” Lásd HORVÁTH Márton: Író-diplomatak. *Szabad Nép*, 1949. április 17.

hedt cikkében³⁰ írja: „az ötéves terv határozza meg irodalmunk fő irányát és fő témakörét”, hogy ezután pár sorral lejjebb (és szándéka ellenére) kimondja az implicit igazságot is: „Akinak ez kényszerzubonyt jelent, az csak bőrtönnek érezheti az egész új Magyarországot.”³¹

Ami az irodalom pártirányításának a gyakorlati megvalósítását illeti, ennek egyik epizódját a háború utáni fiatal író-nemzedék egy jeles tagja is felidézi, aki éppen az alábbi eset hatására vállalt azután évekre írói némaságot. Mint visszaemlékezésében írja, 1949 őszén meghívták egy fogadásra, amelyen írotársaival éppen a realizmusról beszélgettek, amikor az addig őket hallgató Horváth Márton hirtelen közbeszólt: „Bennünket nem a realizmus kérdése érdekel, hanem az, hogy ha a magyar katona megindul Jugoszlávia ellen, hogyan fogjátok ti lelkesíteni.”³²

Bár Horváth Márton kultúrpolitikusai ténykedése a kortársi visszaemlékezések és az újabb szakirodalom jóvoltából viszonylag ismert,³³ propagandafőnöki működéséről ugyanez nem

³⁰ Író-diplomaták. *Szabad Nép*, 1949. április 17.

³¹ Bár Horváthot a totális diktatúra propagandagépezetének a működtetéséért és a szellemi élet szétveréséért felmérhetetlen felelősség terheli, az erőszakszervezetek tevékenységében közvetlenül nem vett részt, sőt olykor maga is a politikai rendőrség megfigyeltjei közé tartozott. A háborút Magyarországon átélte, ún. hazai kommunisták ellen indult koncepciós eljárások során Horváth ellen 1950-ben folytatott adatgyűjtésre utal SZÁSZ Béla: *Minden kényszer nélkül*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 374. (ZINNER Tibor jegyzete), illetve ÖTVÖS István: A mellékper mellékpere. *Kommentár*, 2007/1. 55. Arról, hogy megfigyelés alá vonták, különben Horváth a gépkocsivezetőjétől (is) értesült, aki egy ízben bevallotta neki, hogy a politikai rendőrség rendszeres írásos jelentéstételre kötelezte, s megkönnyebbült, amikor ezt a feladatot a főnöke átvállalta tőle. (Horváth Márton személyes közlése.)

³² LENGYEL Balázs: *Két Róma. Esszék*. Balassi Kiadó, Budapest, 1995. 169.

³³ Lásd elsősorban STANDEISKY Éva idevágó műveit: *A Magyar Kommunista Párt irodalompolitikája, 1944–1948*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987; *Írók lázadása. 1956-os írószövetségi jegyzőkönyvek*. Irányított irodalom sorozat. (A kötetet sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta STANDEISKY Éva.) MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1990; *Az írók és a hatalom, 1956–1963*. 1956-os Intézet, Budapest, 1996; *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. 1956-os Intézet–Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest, 2005. Lásd továbbá KÖVÉR György: *Losonczy Géza 1917–1957*. 1956-os Intézet, Budapest, 1998; RAINER M. János: *Az író helye. Viták a magyar irodalmi sajtóban, 1953–1956*. Magvető Kiadó, Budapest,

mondható el. Pedig a párt agitációs és propaganda osztályának a vezetőjeként (1950–1954) a teendői közé tartozott a szüntelenül éleződő osztályharc sztálini tézise jegyében megbélyegzett csoportok (falusi nagygazdák, papok, volt tőkések) elleni kampányok megkonstruálása is. Az íróasztalon megfogalmazott eszme azután a sajtó, a rádió és a filmhíradó, valamint az országot ellepő politikai brosúrák és faliújságok révén csakugyan a tömegek közé hatolt, és még a kulturálisan egyébként passzív társadalmi rétegeket is elérte.

Az elsősorban a falusi társadalmat szétziláló kulákellenes és antiklerikális propaganda-hadjáratok megszervezése mellett az agitprop osztály kivette részét az ipari munkásság sorsának az alakításából is. Ennek egyik jellemző példája a párt által 1950 nyarán tervbe vett „normarendezés” ügye, amelynek a nyilvánosságra hozatalát Horváth Mártonnak kellett megterveznie. Bár a pártvezetés által rövid úton elfogadott indítványában Horváth a bércsökkenéssel egyenértékű normaemelés társadalmi elfogadtatásával láthatóan nem sokat bajlódott, legalább utólag látni engedni, hogyan is dolgozott ekkor a jövő (igazi) mérnöke:

A Szabad Népből (és utána a Népszavában) munkáslevelek vessék fel a normarendezés szükségességét [...]. A [...] 14-én tartandó Minisztertanács fogadja el a normarendezésről szóló kormányrendeletet. Az erről szóló hirdetmény kb. 30 sor terjedelemben [...] vasárnap jelenjen meg [...]. Ugyanaznap jelenjen meg a Szaktanács [Szakszervezeti Tanács] állásfoglalása a normarendezés mellett. Az [...] agitáció-felelősök élesen lépjenek fel a normarendezés [...] tagadása ellen [...] majd név szerint is leplezzék le azokat a gyakran rosszhiszemű elemeket, melyek [...] a normarendezés ellen áskálódnak.³⁴

1990; RÉVÉSZ Sándor: *Egyetlen élet. Gimes Miklós története*. 1956-os Intézet-Sík Kiadó, Budapest, 1999; SCHEIBNER Tamás: *A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei, 1945–1953*. Ráció Kiadó, Budapest, 2014; VASY Géza: *„Hol zsarnokság van” – Az ötvenes évek és a magyar irodalom*. Mundus Kiadó, Budapest, 2005.

³⁴ Horváth Márton előterjesztése az MDP Titkársága 1950. július 5-i ülésén. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 107. ó. e. 16–18.

A fentiekhez hasonló feladatok végrehajtása közben Horváthnak persze aligha okozott álmatlan éjszakákat, hogy a társadalmi egyenlőség eszméjét a lakásínségtől sújtott néptől kellő távolságban, a párttól kapott üszömedencés villájából hirdeti, s míg a hentesnél zsírt is alig kapni, az ő asztalára mindig kerül hús (amit a zártláncú K-vonalon leadott rendelés nyomán a „párt” házhoz is szállít).³⁵ „Az évszázados elnyomatás reddői kisimulnak, a szolgaság szégyenfoltjai eltűnnek végre népünk fiatalos, erőt sugárzó arculatáról” – harsogja egyik ekkori írásában Horváth,³⁶ miközben jelentékeny személyzet (házvezetőnő, gondnok, kertész, sofőr és az ávós kapuőr) lesi kívánságait. Az ideologikus küldetéstudat, a hatalom mámora és a kiváltságokhoz fűződő személyes érdekek olyan burkot vonnak ekkor Horváth köré, amely úgy zárja el előle a valóság tényeit, akár hivatali irodájának, illetve otthoni dolgozószobájának egyaránt párnázott ajtaja a külvilág zaját (a két ajtó között pedig a lefűggyözött nagy fekete autóval közlekedik).³⁷

Amikor a feleszmélés egyik szükséges, de nem elégséges feltételeként a népek nagy tanítója végleg lehunyja a szemét (1953), Horváth még mélyen megrendül. „Összehívtam az embereket az agitprop osztályon, hogy Sztálin haláláról beszél-

³⁵ Ismert jelenség, hogy a hivatali előmenetel és a testsúly gyarapodása olykor egyenes arányosságot mutat. Így volt ez Horváth Márton esetében is, aki az ötvenes évek elején elért 120 kilójával alighanem sikerrel testesítette meg a „nép zsírján hízó” funkcionárius archetipusát. Nehézségeit tetézte, hogy sokáig magas állása ellenére sem tudott olyan gumimatracot beszerezni, amely ne süllyedt volna el vele együtt a medencéjében; a problémát végül egy teherautó belső gumija oldotta meg. A pártelit kiváltságos életviteléről bővebben lásd MAJTÉNYI György: *K-vonal – Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009.

³⁶ HORVÁTH Márton: *Lobogónk: Petőfi*. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1950. 184.

³⁷ A szakadatlan népboldogítás fáradalmait vezetőársainak többségéhez hasonlóan Horváth is a rendszeres vadászatok alatt pihente ki, s ettől nem tántorította el az sem, hogy egy alkalommal a Rajk Lászlótól kapott zöld vadászkalapját a gyengén látó Révai főideológus egy lövése lyukasztotta át. (Horváth Márton személyes közlése.) Ilyen, a vezető elvtársak körében különben nem kivételes „baráti tűznek” esett kis híján áldozatul Gerő Ernő is, akire maga (a szintén rövidlátó, de a szemüvegviseléstől ódzkodó) Rákosi Mátyás adott le a lövést. Lásd VARGA László: *Kádár János bírái előtt – Egyszer fent, egyszer lent 1949–1956*. Osiris Kiadó–Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001. 29.

jünk, s az történt velem, ami sem előtte, sem utána soha: nem tudtam megszólalni.”³⁸

Horváth megrendülése csak fokozódhatott, amikor tudomást szerzett az 1953 júniusában Moszkvába rendelt magyar pártküldöttséget ért szovjet bírálatról. Bár ennek nyomán Révai Józsefhez hasonlóan neki is távoznia kell a Politikai Bizottságból (PB), „állandó meghívottként” továbbra is részt vesz az üléseken (a következő év júniusától pedig az agitprop osztály helyett ismét a *Szabad Nép* irányítója lesz).

Bár a magyarországi helyzet konszolidálására Moszkvában kijelölt Nagy Imre miniszterelnök 1953 nyarán megkezdte a társadalmat sújtó általános represszió fokozatos enyhítését, Rákosi a párt „tekintélyének” a veszélyeztetésére hivatkozva még közel egy éven át sikerrel akadályozza a koholt perekben elítélt volt párttagok ügyeinek a felülvizsgálatát. Mire azonban a szovjetek nyomására (de velük egyetértésben a nyilvánosság kizárásával) 1954 tavaszán a PB végre napirendre tűzi a kérdést, vezető pártkörökben már egyre inkább elterjed a nézet, hogy valójában nem is minden fogva tartott kommunista bűnös.

A párton belül kibontakozó megrázkódtatás hatása eléri Horváth Mártont is, aki 1954 márciusában így sürgeti a jogtalanul elítélt volt párttagok ügyeinek a gyors felülvizsgálatát a PB előtt: „A kommunisták elviselhetetlennek érzik azt, hogy a mi rendszerünkben kommunisták üljenek teljesen ártatlanul, vagy az elkövetett hibáktól függetlenül vonjuk felelősségre őket. Ez demoralizálólag hatott, félelemmel töltötte el a kádereket [...]. Nagyon alapos és gyors vizsgálatra van szükség, és legalább a Központi Vezetőséget informálni [kell] erről. Ez ki fog szívárogni, és az hasznos lesz.”³⁹

Az év őszén, amikor a miniszterelnök és Rákosi párharcából látszólag Nagy Imre kerül ki győztesen, Horváth a kormányfő egy feltűnést keltő cikkét jelenteti meg a *Szabad Nép*ben.

³⁸ Interjú Horváth Mártonnal. Lásd VAMOS György (szerk.): *Sorshelyzetek – Emlékezések az ötvenes évekre*. KJK Kiadó, Budapest, 1986. 94.

³⁹ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1954. március 31-i üléséről. Horváth Márton hozzászólása. MNL OL MK-S 276. f. 53. cs. 168. ó. e. 275. és 276.

Írásában Nagy Imre nyíltan szól a pártvezetésen belüli ellentétekről, elítéli a reformok ellenzőit, és bejelenti, hogy a korábban bebörtönzött kommunisták ártatlanok voltak.⁴⁰

A cikk, mint a párton belüli frakciózás bűnének a jele, nagy felháborodást kelt a szovjet pártvezetésben (és később hozzájárul Rákosi politikai túléléséhez is). Horváth pedig csakhamar abban a kétes dicsőségben részesül (még ha nem is tud róla), hogy személyesen a szovjet párt első embere rója őt meg a cikért.⁴¹

A meghurcoltak elhúzódo igazságtétele az egyik fő témája a *Szabad Nép* 1954. október végi párttaggyűlésének is, amelyet az „újságírók lázadása” néven őrzött meg az utókor emlékezte. Bár a vitát megnyitó Horváth bevezetőjében még viszonylag visszafogottan bírálja a Nagy Imre reformjait szabotálni igyekvő legszűkebb pártvezetést, az újságírók három napon át tartó, szenvedélyes felszólalásainak a hatására maga is radikalizálódik. Zárszavában saját korábbi hibáit is magyarázva elismeri, hogy kialakult „a meghunyászkodásnak a kommunista pártban túrhetetlen szelleme”,⁴² és a felszólalók többségéhez hasonlóan kiáll a reformok és a meghurcoltak rehabilitációja mellett. A lap munkájáról szólva pedig kijelenti, hogy a pártvezetés részéről a szerkesztőségre nehezedő nyomás

olyan cenzúrát jelentett, hogy már valósággal idomított szemmel, füllel jártunk a tömegek között. Annak reménytelensége miatt, hogy a problémákat teljes élességükben úgysem vehetjük fel, már-már szinte fel sem ismertük magukat a kérdéseket. [...] Azt hiszem, ennek a taggyűlésnek az a fő értelme a mi munkánkra vonatkozólag,

⁴⁰ Nagy Imre: A Központi Vezetőség ülése után. *Szabad Nép*, 1954. október 20.

⁴¹ „Lapjuk főszerkesztője sem rendes ember. Ha rendes ember lett volna, Nagy elvtárs cikkét nem közli le.” Ny. Sz. Hruscsov első titkár megjegyzése a szovjet pártelnökség és a magyar pártküldöttség 1955. január 12-i tárgyalásán. Lásd RAINER M. János–URBÁN Károly (közread.): „Konzultációk.” Dokumentumok a magyar és a szovjet pártvezetők két moszkvai találkozásáról 1954–1955-ben. *Múltunk*, 1992/4. 148.

⁴² Jegyzőkönyv a *Szabad Nép* szerkesztőségi pártszervezete 1954. október 22–23–25-i taggyűléséről. Horváth Márton zárszava. MNL OL MK-S 276. f. 89. cs. 206. ó. e. 88.

hogy hadat üzen a hazugságnak, a képmutatásnak, a szürkeségnek, a gyávaságnak.⁴³

Mire azonban ez a „hadüzenet” megfogalmazódik, a háborúnak már vége. A Moszkvában tartózkodó Rákosi ekkorra ugyanis már lényegében megnyeri a maga hadüzenet nélküli hadjáratát Nagy Imre ellen, és hozzálát teljhatalma restaurálásához. Ennek részeként a lázadás hangadóit a bosszúszomjas PB elé idézik, élükön a „bűnlajstromát” időközben tovább gyarapító⁴⁴ főszerkesztővel. A tárgyaláson Horváth szemére vetik, hogy a taggyűlésen „visszavonult a helytelen nézetekkel szemben, ahelyett, hogy felvette volna azok ellen az elvi harcot”.⁴⁵ Horváth védekezésként a mozgalmi zsargon egy nem kevésbé veretes patronjával él: „féltem a kritika elfojtásának a vádjától”.⁴⁶ Törekvése azonban, amellyel a taggyűlés „hibáit” az újságírók lesújtó mindennapi tapasztalatai és a felülről elvárt pozitív ábrázolásmód közötti ellentmondás demoralizáló hatásával magyarázza, megbukik a pártvezetés ellenállásán, s így be kell látnia, hogy a taggyűlés legfőbb vétke „a felfelé irányuló bírálat túlhajtása, pártszerűtlensége volt”.⁴⁷ A történethez tartozik, hogy a PB következő heti ülésén maga a lázadó újságírók által támogatott Nagy Imre is elítéli a *Szabad Nép* „elfajulását” (még ha ezt a Rákosival szemben vesztésre álló csatája érdekében, feltehetően taktikai megfontolásból is teszi).⁴⁸ Az ügy lezárásaként a magát a történetek fő felelősének nevező Horváth párt-

⁴³ Uo. 78. és 80.

⁴⁴ Részlet Horváthnak a taggyűlés és a felelősségre vonás között megjelent egyik cikkéből: „A teljes igazságot kell feltárni a párttagság, a nép előtt még akkor is, ha ez egyes vezető helyeken dolgozó elvtársak nézeteinek és munkájának alapos bírálatát jelenti.” Lásd Az igazság mellettünk érvel. *Szabad Nép*, 1954. október 31.

⁴⁵ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1954. november 24-i üléséről. MNL OL MK-S 276. f. 53. cs. 205. ó. e. 64.

⁴⁶ Uo. 21.

⁴⁷ Uo. 20.

⁴⁸ „Ilyen helytelen jelenségek mutatkoztak a Szabad Népnél [...], nyilvánvaló, hogy az ilyen elfajult kritika ellen fel kell lépni, persze pártszerű eszközökkel addig, amíg az használ, ha nem használ, elő kell venni a rendszabályokat.” Nagy Imre felszólalása a Politikai Bizottság 1954. december 1-jei ülésén. MNL OL MK-S 276. f. 53. cs. 206. ó. e. 22.

megrovásban részesül, de a posztján marad, míg a renitens újságírók zömét eltávolítják a laptól (igaz, néhányukat később Horváth javaslatára visszahelyezik).⁴⁹

A főszerkesztő meghátrálásának a háttérben alighanem a korábban éppen általa bírált „meghunyászkodásnak a kommunista pártban tűrhetetlen szelleme” áll, amelyet a rövidség kedvéért nevezhetünk *pártszerűségnek* is. Ez a fensőbbség iránti feltétlen lojalitásnak még az illegalitás idejéből származó parancsa, s aki ez ellen vét, csak akkor nyer feloldozást, ha hibája belátásán túl meggyőzi bírálóját önfeladása „őszinteségéről” is. A pártszerűség tőle alig megkülönböztethető édestestvére pedig a „demokratikus centralizmus” elve, amely a felsőbb pártszerv döntésével ellentétes vélemény hangoztatását tiltja. E két követelmény tisztelete különben nemcsak a kommunisták sajátja – egy másik, velük nagyjából egyidős szervezetben ugyanezt „a hűség és a hallgatás törvényének” nevezik.⁵⁰

A következő évben (1955) Horváth tehát ismét „pártszerű” magatartást tanúsít, és az alig fél éve még a reformer miniszterelnököt támogató Központi Vezetőséggel (KV) együtt jóváhagyja Nagy Imre megbélyegzését, menesztését, majd kizárását a pártból.⁵¹ A diadalmas Rákosi restaurációs lendületét azonban

⁴⁹ A korban eredetileg a párt szócsövének tekintett, majd a hatalommal szemben mind kritikussabbá váló újságírók és a dogmatikus pártvezetés között a forradalmat megelőzően kiobbant konfliktusokról és ezek háttéréről lásd TAKÁCS Róbert: Újságírói szerepfelfogások 1954 és 1956 között Magyarországon. *Médiakutató*, 2006. tél, 7–24.

⁵⁰ 2007 novemberében a szicíliai rendőrség letartóztatott egy húsz éve körözött maffiafőnököt, akinek a rejtkehelyén egy régi iratot találtak. „A maffia tizparancsolata” című szöveg egyes pontjai megállnák a helyüket bármely illegális kommunista párt kiskatéjában is: „Mindig állj készen a család szolgálatára, még akkor is, ha a feleséged szül.” „Mindig szigorúan tartsd tiszteletben a találkozók időpontját.” „Senki sem mutathatja be magát közvetlenül egy másik családtagnak; ezt egy harmadik személynek [a kommunistáknál: a felső kapcsolatnak] kell megtennie.” Elérhető: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7086716.stm>. (Letöltve: 2014. 12. 12.)

⁵¹ A pálfordulás lehetséges okai: a Rákosi által is szorgalmazott szovjet bíráló, amely szerint a Nagy Imre-féle változások a párt egyeduralmán alapuló rendszer fennmaradását veszélyeztetik (Nagy 1954 májusában más pártok létezésének a lehetőségét is felveti); a Rákosi ellenében Nagy Imrét támogató Berija szovjet állambiztonsági miniszter bukása; az előkészítetlen gazdasági reformok kezdetben természetesen destabilizáló hatása és az ellenérde-

megzavarja a reformidőszak alatt öntudatra ébredt értelmiségi ellenzék, amely egyre szervezettebben tiltakozik a hatalom erőszakos intézkedései (szerkesztők elbocsátása, színművek letiltása, lapelkobzás stb.) ellen. Horváthnak ekkor megint csak a lázadó írók „megrendszer szabályozásának” a dicstelen feladata jut, amelyet „pártszerűen”, azaz a nyilvánosság előtt a párt egyre vállalhatatlanabb álláspontját képviselve végez, és így joggal váltja ki a változásra éhes politizáló közvéleménynek még a korábnál is nagyobb utálatát. Mint egy ezekben az években belső száműzetésbe kényszerült jeles író-költő-képzőművész írja ekkoriban a naplójában Horváthról: „Kevesen járultak hozzá hasonlóan brutális csökönységgel irodalmi életünk széthullásához, ellaposodásához, értékeink meghamisításához, diletánsok tenyésztéséhez. [...] Mit keres egy bivaly a porcelánkereskedésben?”⁵²

Bár a nyilvánosság erről nem értesül, a pártellenzék fellépésének és a pártvonal ellentmondásosságának a hatására Horváth 1955 őszétől ismét „ingadozni” kezd, és a felső pártfórumokon olykor kifejezi az írókat ért retorziókkal kapcsolatos aggályait⁵³ is, valamint több alkalommal vitatja a megtorló intézkedések helyességét.⁵⁴ Ez a kettősség – a párt merev álláspontjának a képviselője „kifelé” és az annak mérséklésére tett

kelt pártapparátus ezt felnagyító visszajelzései; a „pártszerűség” mezébe bújó szervilitás, opportunizmus, félelem.

⁵² KASSÁK Lajos: *Szénaboglya*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988. 102., 103.

⁵³ Horváth ugyanazon a napon nevezi hibának az *Irodalmi Újság* egy „pártellenes” tartalmú számának elkobzását a PB ülésén, amelyen az intézkedést fő sérelmüknek tekintő írók utóbb híressé vált tiltakozó memorandumukat megírják. Ugyanekkor óv a pártvezetéssel szembekerülő írók homogén ellenzéki csoportként való kezelésétől is: „[...] politikai harcra van szükség, de a legnagyobb hibát követnénk el, ha magatartásukat egy egységes forradalmi tendenciának tekintenénk.” (Itt a forradalmi jelző használata talán az írókkal folytatott viták léghőjét idéző elszólás – hiszen a párttal szembeni fellépés csak „ellenforradalmi” lehet.) Horváth Márton felszólalása a Politikai Bizottság 1955. október 18-i ülésén. MNL OL MK-S 276. f. 53. cs. 251. ó. e. 17–18.

⁵⁴ „Nem mentünk-e túl messze egyik-másik [az írók elleni] fellépésünkben, nem túl otrombán oldjuk-e meg egyik-másik feladatunkat? Fel kell arra figyelniünk, hogy szinte nézetre való tekintet nélkül az Írószövetség párttaggyűlésén mindenki szinte felvetette az adminisztratív módszerek elleni tiltakozást, nemcsak ezek a főkolompok [tudniillik az írók tiltakozó memorandumának

erőfeszítések „belül” – jellemzi Horváth működését egészen a szovjet párt nevezetes XX. kongresszusáig.

A fordulattól új erőre kapott pártellenzék harcának egyik fontos állomása az a június végi nyilvános vita, amelyen a szabad sajtót követelő írók és újságírók élesen bírálják többek között a jelen lévő Horváth Mártont is. Szemére vetik, hogy egyforma vehemenciával képviseli a párt mindenkori, olykor egymásnak is ellentmondó határozatait, még akkor is, ha azok nem egyeznek a saját meggyőződésével. Horváth az őt ért kritikát „sok mindenben indokolt és igazságos bírálatnak”⁵⁵ nevezi, s szükségesnek mondja saját „politikai munkájának alapos felülvizsgálatát”,⁵⁶ amikor azonban korábbi ingadozását csupán a gondolkodó kommunista „útkeresésének” próbálja beállítani, lehurrogják, s végül a vitaest negatív hőseként távozik az ülésről.⁵⁷

Bár a szinte forradalmi hangulatú összejövetel hírére Rákosi rögtön ellentámadásba lendül (amiben a desztalinizáció hatásától megrettenő szovjet vezetés is partnere), s a KV június 30-án fenyegető hangú határozatban bélyegzi meg a Petőfi Kör sajtóvitájának „ellenforradalmi nézeteket hirdető” résztvevőit, Horváth ezúttal nemcsak hogy elítéli a határozatot, hanem ezt a nézetét nem is szándékozik titokban tartani.⁵⁸ Ugyanakkor – még a fenti KV-ülés előtt – szövetségeseiket keres a pártvezetésben, hogy

az aláírói].” Jegyzőkönyv a Központi Vezetőség 1955. november 9–12-i üléséről. Horváth Márton hozzászólása. MNL OL MK-S 276. f. 52. cs. 31. ó. e. 458.

⁵⁵ HEGEDŰS B. András–RAINER M. János (szerk.): *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján*. Műzsák Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1991. IV. 121.

⁵⁶ Uo. 122.

⁵⁷ „Mikor éjjel háromkor a vita befejeződött, Horváth Márton ott állt merő lucskokban az izzadságtól. Megkérdeztük tőle, mi a véleménye. Azt válaszolta: »Borzasztó, ami történt, de sajnos el kell ismernem, hogy az elvtársaknak mindenben igazuk van.« Nem ismerem Horváth Mártont, de a fordulattól erre a pillanatra teszem.” HEGEDŰS B. András (1930–2001) visszaemlékezése. In: MOLNÁR Adrienne–KÖRÖSI Zsuzsanna–KELLER Márkus (összeáll.): *A forradalom emlékezete – Személyes történelem*. 1956-os Intézet, Budapest, 2006. 34.

⁵⁸ „Horváth Márton egyenesen kijelenti, hogy nem ért egyet az említett határozattal, és nyíltan fel fog lépni ellene.” J. Andropov távirata a Gerő Ernővel folytatott beszélgetéséről. 1956. július 9. Lásd BARÁTH Magdolna (szerk.): *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1956*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. 320.

támogassák a Rákosi leváltására és (a korábbi meghurcoltatása révén a közvélemény előtt némi erkölcsi tőkét szerzett) Kádár János pártvezetővé választására vonatkozó javaslatát, de mindhárom felkért PB-tag részéről elutasításban részesül: „Kovács István azt felelte erre [...] szerencséd van, hogy négyszemközt mondtad, mert amit te mondasz, az pártárvulás [...]. A Kádárnak az volt a véleménye, hogy én az Őreg helyén, hát hogy volna nekem annyi tudásom, hogy erre vállalkozhatnék, ez képtelenség – ezt felelte a Kádár. A Révai, mikor elmondtam, úgy rám bámult, egy mondatot mondott: *Ki az a Kádár János?* Ez volt az ő válasza.”⁵⁹ (Rákosit majd csak néhány hét múlva, szovjet kezdeményezésre menesztik, de a helyére a nála semmivel sem jobb ortodox sztálinista, Gerő Ernő kerül.)

Ami Horváth ekkorra beérő fordulatát illeti, ebben a szovjet desztalinizáció megrendítő tényei, Rákosi bűnös politikájának a nyilvánvaló csődje és a pártegység Nagy Imre bevonásával történő helyreállításának a szándéka egyaránt közrejátszik. Ezért a pártvezetést megkerülve kapcsolatba lép a még mindig eretneknek számító Nagy Imrével, hogy a volt miniszterelnöknek az ország irányításába való visszatérését elősegítse. Bár kettőjük együttműködésének a feltárásához a források további tanulmányozása szükséges, egyes utalások a kapcsolat bizalmas voltát valószínűsítik.⁶⁰

1956 szeptemberére elmérgesedik a helyzet a pártvezetés és a változást sürgető cikkeket közlő *Szabad Nép* között, s a PB

⁵⁹ Horváth Márton közlése a vele 1986 őszén az „ellenforradalom” 30. évfordulója alkalmából készült rádióinterjú egy adásba nem került részletében. Az 1986. szeptember 10-én sugárzott interjú nyers (vágatlan) változatának a Kossuth Rádió által készített korabeli gépelt átírata, 24. (A szerző birtokában.)

⁶⁰ „Egy alkalommal, kb. 1956 augusztusában Gimeshez [Gimes Miklóshoz] voltam hivatalos vacsorára, ő azonban lemondta ezt azzal, hogy a megbeszélt időre közben lakására hívta Horváth Mártont és Nagy Imrét.” Fekete Sándor sk. írt önvallomása. 1958. december 13. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.1.9. V-145288/2. 300., valamint: „Marcsi [Horváth Márton] volt az, aki megmondta Nagy Imrének: hány lehallgatókészülék van beépítve nála, és hol. Az Őreg aztán hívatott egy hozzáértő szerelőt, és eltávolíttatta vele a mikrofonokat”. (Gimes Miklós Halda Alíz által idézett kijelentése.) HALDA Alíz: *Magánügy*. Noran Kiadó, Budapest, 2002. 78.

tagjai Horváth leváltása mellett döntenek.⁶¹ Mivel azonban az utódlás kérdésében nem tudnak megegyezni, a főszerkesztő a helyén marad.

Október 22-én, az idő sürgetését érzékelve, Horváth negyedmagával⁶² hozzáfog a reménybeli Nagy Imre-kormány programjának a kidolgozásához. (A felhatalmazás nélküli, öntevékeny akció a későbbi vizsgálatok egyik kiemelt vádpontja lesz.)

A 23-án megjelenő *Szabad Nép* vezércikke üdvözli az ország-szerte gyűlésező ifjúság követeléseit. Amikor a szerkesztőség a híret veszi, hogy a diákok tervezett felvonulását a pártvezetés be kívánja tiltani, küldöttséget meneszt a főszerkesztő vezetésével a PB ülésére. Itt Horváth sorolni kezdi a szerkesztőség követeléseit (a múlt hibáival való kíméletlen leszámolás, személyi változások a párt vezetésében), és élesen ellenzi a tervezett felvonulás betiltását. Gerő első titkár azonban félbeszakítja, és szemrehányást tesz a lengyelországi forrongásról aznap megjelent tudósítások miatt, majd közli, hogy a PB a lap felügyeletére két megbízottat (pártkomisszárt) nevez ki. A vitában ekkor bekövetkező fordulatra az egyik jelen lévő újságíró⁶³ így emlékezik:

A Szabad Népnél végzett hétvényi munkám során egyetlen egyszer nem voltam tanúja, hogy Horváth Márton egy általa elolvasott és jóváhagyott cikkért, vagy egy általa hozott szerkesztői döntésért kiállt volna, ha azt az írást vagy döntést a párthierarchia nála magasabb fokán álló vezető kifogásolta. Most viszont tanúja lehettem, amint ez az öles termetű, mázsás súlyú, ötvenedik évében járó, hatalmától megrontott politikus a történelem zsendülését érezve felidézi bátor, hitvalló, ifjúkori önmagát, és

⁶¹ J. Andropov távirata a Hegedüs Andrással folytatott beszélgetéséről. 1956. szeptember 18. BARÁTH Magdolna: I. m. 350.

⁶² Gimes Miklóssal, Losonczy Gézával és Vas Zoltánnal. Lásd Losonczy Géza [felolvasott] vallomása a Nagy Imre-per 1958. június 13-i tárgyalási napján. HANÁK Gábor–SZABÓ Csaba (szerk.): *A Nagy Imre és társai elleni per hangfelvétele és szó szerinti leirata* [DVD-ROM]. MOL-ÁBTL-OSZK-Kossuth Kiadó, Budapest, 2008.

⁶³ Lócsei Pál, akit ugyan az 1954-es lázadásban vitt szerepe miatt elbocsátottak a laptól, a szerkesztőség viszont ennek ellenére (illetve éppen ezért) jelölte a küldöttség tagjának.

pökhendi megleckéztetője szemébe mondja: „Vállalom az október 23-i Szabad Népet lengyelországi tudósításaival együtt, és ezennel lemondok főszerkesztői állásomról.”⁶⁴

A bejelentésére a PB felháborodottan reagál – hogy tudniillik Horváth „otthagyná az őrhelyet, ahová a párt állította” – a lemondást azonban nem fogadja el, mivel az „a KV hatásköre”. (A gyülekezési tilalmat viszont csakhamar visszavonják.)

A *Szabad Nép* székházánál estére összegyűlt tömeg láttán a főszerkesztő elbűjtatja az épület órségét, majd megnyitatta a kaput, és a munkatársaival együtt fogadja a tüntetők küldöttségeit.⁶⁵ Miután a Rádió véres ostromáról hírt hozó tüntetők kilőtt töltényhüvelyeket csapnak le Horváth asztalára, a szerkesztőség röplapot ad ki, amelyen „üdvözli Budapest népének hatalmas erejű felvonulását”, és „megtagadja azokat, akik sortűzzel, terrorral felelnek a nép szavára”.⁶⁶ Késő este Horváth a főbejáraton át indulna a KV sebtében összehívott ülésére (ezúttal gyalog, mivel az autóját felfordították és meggyújtották), de a tömeg felismeri, és szidalmazza. Valamire feláll, és rövid beszédet tart: „Teljesen szolidárisak vagyunk, a Központi Vezetőség ülésére megyünk, nem engedjük, hogy a nép ellen fegyverrel menjenek.”⁶⁷ Ezután bántatlanul távozik.

A KV éjszakai ülésén egyedül Horváth száll szembe Gerőnek az eseményeket ellenforradalomként megbélyegző „katasztró-fapolitikájával”, elsőként javasolja a pártvezető leváltását, és ugyancsak egyedül szólal fel a szovjet csapatok behívása ellen. Később ő fogalmazza meg a Nagy Imre-kormány megalakulását bejelentő 26-i nyilatkozatot – amelyből a KV egyebek mellett

⁶⁴ LÓCSEI Pál: A Szabad Nép küldöttsége a Politikai Bizottság előtt. 1. rész. *Magyar Hírlap*, 1989. október 21.

⁶⁵ Így az épületben ekkor nem esik jelentős kár, és a lapkészítés is folytatható egészen 29-éig.

⁶⁶ Elérhető: http://mek.oszk.hu/04000/04056/html/roplap/pdf/roplap_1956_0861.pdf. (Letöltve: 2013. 10. 12.)

⁶⁷ Betlen Oszkár tanúkihallgatási jegyzőkönyve. 1957. július 2. ÁBTL 3.1.9. V-150001/3. 366.

törli, hogy „az új kormány haladéktalanul kérni fogja a szovjet csapatok kivonását”.⁶⁸

Miután az események jogos népmozgalomként való elfogadását célzó javaslat⁶⁹ megbukik a KV ellenállásán, az egyik felszólaló pedig a *Szabad Nép* „átállásával” magyarázza a felkelés ki-robbanását, „a vita lezárása előtt Horváth Márton kért még szót. Felindultan és szókimondóan vágta a szemükbe [Gerőéknek], hogy álláspontjukat a félelem az igazi népi demokráciától és a felelősségre vonástól való rettegés sugallja. Gerő többször közbekiáltott Horváth felszólalásakor, s a hangulat már olyan volt, hogy Horváth és Losonczy Gerőnek azt kiáltotta vissza, hogy hazudik.”⁷⁰

Az egypártrendszer október 30-i megszüntetése után megalakuló Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) alapító nyilatkozatát, amely „a nép szabadságát és az ország függetlenségét” kivívó forradalmat „dicsőséges felkelésnek” nevezi – a pártelnökségtől kapott szempontok figyelembevételével –, Horváth Márton Haraszi Sándorral közösen fogalmazza meg. (Az új párt élén álló Kádár által felolvasott kiáltvány azután a pártvezető árulása és a szovjet intervenció nyomán bő harminc évre idézhetetlenné válik.)

A forradalom leverése után a szovjetek új helytartójává lett Kádár Jánosnál sorra teszik le a hűségesküt a volt pártvezetők, és jelentkeznek „munkára”. Horváth Márton azonban nincs közöttük. Mikor Kádár üzen érte, és felkéri, hogy csatlakozzon, és folytassa a pártlap szerkesztését, Horváth – a korábbi vezetők közül egyedüliként – nemet mond.⁷¹ Kádár erre bosszúból fordít

⁶⁸ HORVÁTH Julianna–RIPP Zoltán (szerk.): *Ötvenhat októbere és a hatalom – A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai 1956 október 24–28.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 83–84., 194.

⁶⁹ A pártvezetésbe frissen kooptált (majd a kudarc nyomán lemondott) Donáth Ferenc és Losonczy Géza javaslata, amelyet a KV-ből egyedül Horváth támogat.

⁷⁰ DONÁTH Ferenc: *A Márciusi Fronttól Monorig – Tanulmányok, vázlatok, emlékezések.* Összeállította: SZABÓ Judit, VALUCH Tibor. MTA Közgazdaságtudományi Intézet–Századvég Alapítvány, Budapest, 1992. 114.

⁷¹ Horváth Márton levele az MSZMP Intéző Bizottságának. 1956. november 16. (Levelében Horváth utal rá, hogy néhány nappal korábban nem vállalta el a *Népszabadság* szerkesztését.) Lásd HUSZÁR Tibor (szerk.): *Kedves, jó*

egyét a valóságon, és november 11-én már a kompromittálódott rákosista vezetők közé sorolja Horváthot, bár ennek némileg el-
lentmondva felrója neki azt is, hogy „politikailag tevékenykedik
[...] és hirdeti a maga platformját: nagy hiba volt a forradal-
mi kormány létrehozása, mert Nagy Imre éppen azon a ponton
volt, hogy konszolidálni tudta volna a helyzetet”.⁷²

Horváth az öt rákosistának bélyegző vádról értesülve az
Ideiglenes Intéző Bizottságnak (IIB) november 16-án írott érél-
yes hangú levelében idézi fel a felkelés előtt és alatt Gerőékkel
szemben folytatott harcát, s Kádár állításait inkább az aktuális
politikai magatartásának (hogy tudniillik nem kíván a vezetés-
be visszatérni) tulajdonítja. Ezt pedig azzal magyarázza, hogy
„nem vagyok meggyőződve a szovjet csapatok másodszori bevo-
nulásának az elkerülhetetlen szükségességéről és hasznossá-
gáról”, továbbá: „az ország egész felnőtt lakosságával együtt én
is csak Nagy Imrével és az összes, valóban demokratikus erők
összefogásával tudom elképzelni a kibontakozást”.⁷³

A levél hatására az IIB november 21-én visszavonja Horváth
rákosistaként való megbélyegzését, s megbizsa „az október
23-i és az azt követő események feldolgozásával”.⁷⁴ A széles
körű adatgyűjtésen alapuló munkát Horváth a Párttörténeti
Intézetben kezdi meg, s *A magyarországi helyzet értékeléséhez*
címmel december folyamán készített tanulmányában egyebek
közt megállapítja:

[...] szakítani kell azzal az értékeléssel, hogy az október
23-án kirobbant küzdelem kizárólag vagy akár döntően
ellenforradalmi jellegű volt. Ha figyelembe vesszük az in-
ditóókokat [...], továbbá a mozgalomban részt vevő töme-
gek összetételét, melyben a vezérszerep nem az értelmi-
ségé, hanem a munkásosztályé volt – világos, hogy a harc

Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből 1954–1989. Osiris Kiadó,
Budapest, 2002. 22.

⁷² Az MSZMP IIB 1956. november 11-i ülése. Kádár János felszólalása. MNL
OL M-KS 288. f. 4/1. ő. e. 12.

⁷³ Horváth Márton levele az MSZMP Intéző Bizottságának. 1956. november
16. Lásd HUSZÁR Tibor: *Kedves, jó Kádár elvtárs!* I. m. 22.

⁷⁴ Az MSZMP IIB 1956. november 21-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 5/3.
ő. e. 21.

nem ellenforradalmi jellegű volt [...]. A kiindulási alap kizárólag a felkelés mögött meghúzódó jogos követelések elismerése és a lehetőségekhez képest a megvalósítása lehet. [...] Ennek azonban megvannak az elvi feltételei: október 23. és annak a fő vívmánya, a munkástanácsok pozitívabb értékelése.⁷⁵

Megbízatásához híven Horváth Márton 1957 januárjában is folytatja a felkeléssel kapcsolatos kutatómunkáját, s ennek során levelet ír Kádár Jánosnak is.⁷⁶ Ugyanakkor még a fenti tanulmányában vázolt politikai alternatíva, azaz egy új típusú szocialista demokrácia kiépítésének a lehetőségében bízva február elején kéri átigazolását az új pártba (amelynek három hónappal korábban maga is egyik alapítója volt).⁷⁷ Mire azonban felvételi kérelme az IIB elé kerül, a testület a Párttörténeti Intézet megbízott vezetőjétől, Kálmán Endrétől már arról értesül, hogy „Horváth Márton politikai állásfoglalása megnehezíti az októberi események helyes értékelését”,⁷⁸ s ugyanerre panaszkodik a plénum elé kerülő levelében a *Népszabadság* két vezető munkatársa is, akik Horváthot „köpönyegforgatónak” nevezik, mivel az őszi eseményekről készített értékelése „alapvetően különbözik a párt értékelésével [sic!]”⁷⁹. Mindezek alapján az IIB 1957. január 25-én visszavonja Horváth megbízatását, és úgy határoz, hogy „Horváth Márton ne vegyen aktívan

⁷⁵ Lásd HORVÁTH Márton: Mi is történt? *Világosság*, 1989/4. 275–278. (posztumusz közlés, közreadó nélkül).

⁷⁶ „Amint valószínűleg tudod, az őszi események történelmi feldolgozásával, az okok feltárásával és a tanulságok levonásával foglalkozom. [...] Bármennyire el vagy foglalva, az ügy érdekében arra kérlek, hogy a munkám során felmerült néhány kérdést személyesen megbeszélhessek Veled.” Horváth Márton levele Kádár Jánoshoz. 1957. január 18. Lásd HUSZÁR Tibor: *Kedves, jó Kádár elvtárs!* I. m. 43.

⁷⁷ Nem mellékes körülmény, hogy Horváth februári jelentkezése idején Nagy Imréék perbefogásának a távlati tervéről csak a legszűkebb pártvezetés tudhatott, hiszen erről először az IIB 1957. január 29-i ülésén esett szó.

⁷⁸ Az MSZMP IIB 1957. január 25-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 5/12. ó. e. 67.

⁷⁹ Csatar György és Salamon Pál levele Kádár Jánoshoz. 1957. január 9. Uo. 73.

részt [a] politikai életben”,⁸⁰ majd február 19-i ülésén ezt még kiegészíti azzal is, hogy „az október óta tanúsított magatartására vonatkozóan össze kell gyűjteni az anyagot”.⁸¹

Horváth pártmegítélése ezután fokozatosan romlik. Bár 1957 májusában a volt vezetőket felülvizsgáló bizottság már megalapítja róla, hogy „politikai magatartása súlyos károkat okozott”,⁸² szigorú megrovás terhe mellett mégis javasolja Horváth átigazolását, ezt azonban a büntetést keveslő pártvezetés elveti. Mint három héttel később Kádár a Központi Bizottság (KB) előtt kifejti, Horváth „a múlt év nyarán jól felmérve a helyzetet, megválasztotta a maga vonalát, és bizony ez nem a párt vonala volt. [...] Ezért úgy döntöttünk, hogy nem lehet a Horváth Márton párttag. Én nem tudom, valamikor ezt újra elő lehet venni, amikor a párt, ő más helyzetben lesz, de jelenleg nekünk nagyon kell védeni a párt tekintélyét ilyen tekintetben. Ilyen revizionista fészkeket, meg az osztályellenséggel való megalkuvás fészkeit a párt keretein belül kiépíteni semmi szín alatt nem lehet.”⁸³

A fenti KB-ülést néhány nappal követő országos pártértekezleten Kádár ismét utal Horváth Márton szerinte súlyos vétkeire, amikor kijelenti, hogy „meg kell említenem a *Szabad Nép* két cikkét, amelyek annak idején olyan szörnyű erkölcsi csapást mértek a népköztársaságot védő erőinkre: a pártra is, a hadseregre is, az államvédelemre is [...]. Az történt, hogy [Nagy Imréék] a *Szabad Nép* szerkesztőségében levő politikai barátaik segítségével a Központi Vezetőség határozatával ellentétes cikket íratnak”, amely „nemzeti felszabadító harcnak nevezi az ellenforradalmat”.⁸⁴

A Kádár által megrótt két cikk közül az első a *Szabad Nép Híven az igazsághoz* címmel 1956. október 28-án megjelent ve-

⁸⁰ Uo. 8.

⁸¹ Az MSZMP IIB 1957. február 19-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 5/16. ó. e. 6.

⁸² *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei.* Sorozatszerk.: BALOGH Sándor. IV. Szerk.: BARÁTH Magdolna, RIPP Zoltán. Intera Rt., Budapest, 1993. 86.

⁸³ Uo. 194.

⁸⁴ Kádár János beszámolója az MSZMP országos pártértekezletén. 1957. június 27. Lásd *Júliustól júniusig – Dokumentumok 1956–1957 történetéből.* Összeállította: RÁKOSI Sándor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981. 212.

zércikke volt, amelyről a kádári propaganda később azt állította, hogy az a pártközpont jóváhagyása nélkül értékelte át az addig ellenforradalminak minősített eseményeket nemzeti demokratikus mozgalommá, és így kész helyzet elé állította a pártvezetést.⁸⁵

Ami a Kádár által említett másik írást illeti, ez a *Szabad Nép Hajnalodik...* című, október 29-én megjelent utolsó vezércikke volt, amely a felkelést a független, demokratikus és szabad Magyarország győzelmeként üdvözölte, és az elért vívmányok mielőbbi konszolidációját szorgalmazta. Kádár szerint azonban – mint ezt egy 1957 eleji pártfórumon kifejtette – a cikk

[...] a Nagy Imre-féle csoport árulásának a teteje volt. [...] Abban bizony hatalmas része van Losonczynak, Donáthnak és a tisztelt Horváth Mártonnak, akinek, látom, ülnek itt ismerősei. Horváth Márton velük együtt hajtotta végre a pártáruló puccsot. [...] Tessék elképzelni, hogyan éreztük magunkat, hiszen addig az óráig volt százezernyi kommunista, katona, államvédelmi katona, s meg volt győződve, hogy az ellenforradalom ellen harcol, és a forradalom ügyét képviseli. Abból a cikkből, elvtársak, értesült arról, hogy vele szemben állnak a forradalmárok, és akkor ő ezek szerint reakciós és ellenforradalmár. [...] Ez olyan csapás volt, hogy szétporlasztotta az állam és a párt erejét egy csapásra.⁸⁶

⁸⁵ Valójában a Pándi Pál által írott, eredetileg belső cikkeknek szánt szöveg – amelyet Horváth Márton új bekezdésekkel egészített ki, és vezércikké alakított át – csak a PB jóváhagyása után jelent meg az október 28-i lapszámban. Lásd HORVÁTH Julianna–RIPP Zoltán (szerk.): *Ötvenhat októbere*. I. m. 280–281.

⁸⁶ Kádár János beszéde az MSZMP 1957. február 17-i Pest megyei nagyaktíváján. Idézi TAKÁCS Tibor: „Mert megjednivaló most már nincs”. *Múltunk*, 2011/3. 211–212. A Kádár által kárhozott „pártáruló puccs” lefolyását különben a nyomozó szervek utóbb így foglalták össze: „Október 28-án »Kovács József« [Nagy Imre] rádióbeszédet mondott. Ekkor már csoportjának tagjai, Losonczy Géza, Donáth Ferenc, Horváth Márton a Központi Vezetőségi ülésen keresztülerőszakolták az ellenforradalom nemzeti forradalommá való értékelését.” Lásd a BM II. Főosztály 1957. április 11-i jelentését. ÁBTL 3.1.9. V-150000/16. 135.

Horváth ügye legközelebb a Nagy Imre és társai sorsáról is döntő, 1957. decemberi titkos KB-ülésem kerüli terítékre, amelyen az egyik hozzászóló arra emlékeztet, hogy nála „sokkal kisebb bűnű embereket [is] felelősségre vontunk”,⁸⁷ s egy másik felszólaló is úgy véli, hogy „lesújtottunk kisebb tapasztalatokkal rendelkezőkre”⁸⁸ is. Végül az ügyben megszólaló KB-tagok többsége is a szigorú számonkérés mellett foglal állást, s a Nagy Imrékre is alkalmazott formulát követve úgy látja jónak, ha Horváth esetében is „szabad folyást engedünk a törvényes eljárásnak”.⁸⁹

Zárszavában maga Kádár is helyesli, hogy Horváth ellen eljárás induljon, de úgy, hogy annak a végén adjanak neki kegyelmet, mert őt inkább „morálisan lehetetlenné kell tenni [...] de ezt ne az ítélet tartalmazza”.⁹⁰ Ugyanakkor a kegyelem megadását ellenző többségnek engedve Kádár elfogadja azt is, „hogy a Politikai Bizottság újra mérlegelje egyes személyek dolgát”.⁹¹

Mindeközben Horváthot a nyomozó szervek többször is tanúkihallgatásra idézik be, s egyebek mellett a *Szabad Nép* felkeléspárti cikkeinek a keletkezéséről, a régi párt felosztásának a körülményeiről, valamint a szovjet erők teljes kivonását követelő új párt kiáltványának a megszövegezéséről kérdezik.⁹² Figyelmük kiterjed arra a már említett, 1956. október 22-i összejövetelre is, amelyen Gimes Miklós, Losonczy Géza, Horváth Márton és Vas Zoltán elhatározták, hogy megalkotják a remé-

⁸⁷ Nezvál Ferenc hozzászólása. Lásd Döntés a Nagy Imre-csoport ügyében – A Központi Bizottság zárt ülése 1957. december 21-én. Közli: RIPP Zoltán. *Múltunk*, 1990/4. 176.

⁸⁸ Dabronaki Gyula hozzászólása. Uo. 174.

⁸⁹ Uo. 172. Az idézett kifejezés a KB virágnyelvén a legsúlyosabb ítélet kiszabására való utalás volt, amely – mint az ülésen részt vevő és Horváthtal szemben is erélyes fellépést sürgető Nyers Rezső utóbb kifejtette – „lényegében a kivégzés lehetőségét teremtette meg”. Lásd SZTRAPÁK Ferenc: Nyers Rezső a rendszerváltásról és sok minden másról. Elérhető: <http://www.klubhalo.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=633>. (Letöltve: 2014. 03. 10.)

⁹⁰ Uo. 178.

⁹¹ Uo. 177.

⁹² Horváth Márton tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. április 5. ÁBTL 3.1.5. O-10986/1. 19–24.; írásbeli tanúvallomása, 1957. május 6. ÁBTL 3.1.9. V-150001. 2–5.; tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. május 15. ÁBTL 3.1.9. V-150001/3. 30–37.

nyek szerint a hatalomba hamarosan visszatérő volt miniszterelnök számára az ún. „Nagy Imre-programot”. Bár a kezdeményezésre maga az érintett megbízást nem adott (hiszen nem is tudott róla), a nyomozó hatóság utóbb mégis úgy ítéli meg, hogy a fenti találkozóval „az ellenforradalom előkészítése befejeződött [...] az áruló Nagy Imre és társai kidolgozott programmal készek voltak a népi demokratikus államhatalom megdöntésére.”⁹³

1958. október 12-én Horváth Márton rövid táviratban közönte a születésnapja alkalmából Révai Józsefet.⁹⁴ (A pártkörökben még mindig tekintélyes volt főideológus ekkor az MSZMP KB tagja.)

A KB másnapi ülésén Kádár János az „ellenforradalmi jelleű bűncselekményekben” vétkes személyekről szólva azok között említi Horváth Mártont, akik ellen „tulajdonképpen büntetőeljárást kellene indítani”.⁹⁵ Ugyanakkor ismét felveti Horváth (valamint Ujhelyi Szilárd és Vas Zoltán) számára a kegyelem megadásának a lehetőségét, de úgy, hogy „az erkölcsi megbélyegzés azért, ami minimálisan kijár nekik, meglegyen”.⁹⁶ Egyúttal azonban Kádár kijelenti azt is, hogy az ügyben „még a végleges döntés nincs meg”.⁹⁷

Négy nappal később, október 17-éről 18-ára virradóra a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének a vádjával őrizetbe veszik az egykori értelmiségi pártellenzék több tagját. Az intézkedésről a *Népszabadság* is hírt ad.⁹⁸

⁹³ Az 1956. évi magyarországi ellenforradalom az állambiztonsági munka tükrében. I. kötet. A magyarországi ellenforradalom előkészítése. Gépirat, év nélkül. ÁBTL 3. 1. 9. V-150352. 4.

⁹⁴ Horváth Márton távirata Révai Józsefhez. 1958. október 12. MNL OL M-KS 288. f. 47/720. ó. e. 298.

⁹⁵ Az MSZMP KB 1958. október 13-i ülése. Kádár János felszólalása. MNL OL M-KS 288. f. 4/19. ó. e. 22.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ A letartóztatások közvetlen oka a *Hungaricus* álnéven írott, a szovjet típusú kommunizmussal végérvényesen leszámoló vitáit korábbi sokszorosítása és terjesztése volt. Az irat szerzőjénél, Fekete Sándor újságírónál végzett házkutatás során a nyomozók egy négyoldalas, Horváth Mártonnak szóló fel-

Október 26-án Révai József levélben köszöni meg Horváth születésnapjára jókívánságait, s reményét fejezi ki, hogy „talán összekerülünk még ebben az életben”.⁹⁹

Révai néhány sorára Horváth egy egész oldalas levélben, november 12-én válaszol. Rögtön egy szomorú hírral kezdi: „Megmondom őszintén: nagyon, nagyon rosszul érzem magam.”¹⁰⁰ Rosszkedve oka pedig a párttól való eltávolodása, amely miatt, mint írja: „úgy élek, mint akit az anyja tagadott meg, vagy még inkább aki az anyját tagadta meg. Ezt tettem azon a két év előtti őszön, amikor nem álltam be a csatasorba.”¹⁰¹ Majd nyomatékkal még hozzáteszi: „Sok hibát elkövettem, de ennél súlyosabbat soha.”¹⁰²

A továbbiakban Horváth felidézi, hogy másfél évvel korábban, 1957 februárjában már kérte felvételét a pártba, de elutasították (arról nem ír, hogy az akkori visszautasítás oka a forradalomról alkotott különvéleménye volt), majd így folytatja: „Utálnám magamat, ha másfél év után azt figyelgetném, hogy leesik-e az aranygyűrű az ujjamról, vagy nem. Arra kérem tehát az elvtársakat, hogy vizsgálják felül az ügyemet, és bármilyen súlyos pártbüntetés kirovása mellett vegyenek fel a párt tagjai sorába. Gondoljanak arra, hogy múltam nem kizárólag a hibák és bűnök sorozata, és bármennyire megváltoztathatatlan az, ami történt, okulni lehet belőle, és a jövőben jobban tudnám szolgálni a párt ügyét.”¹⁰³ Ezután következik a levél befejező része, amelyben Horváth arra kéri Révait, hogy továbbítsa a kérését a KB-hoz.

Első olvasásra ez a levél az elvtelen karrierizmus szinte mintaszerű megnyilvánulása. Ha azonban figyelembe vesszük Talleyrand mondását, amely szerint a nyelv nem gondolataink

jegyzést is találtak, s így őt is Fekete „kapcsolatait” közé sorolták. Lásd Jelentés Fekete Sándor 1958. október 18-i házkutatási anyagának értékeléséről. ÁBTL 3. 1. 9. V-145288/2. 29.

⁹⁹ Révai József válasza a sürgönyre. 1958. október 26. MNL OL M-KS 288. f. 47/720. ó. e. 298.

¹⁰⁰ Horváth Márton újabb levele Révai Józsefhez. MNL OL M-KS 288. f. 47/720. ó. e. 298.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Uo. 299.

közlésére, hanem az elrejtésére való, a levél szövege és keletkezésének a körülményei felkínálnak egy másik olvasatot is.

Maga a szöveg magánlevélként kezdődik a Révainak szóló, tegeződő, baráti hangvételű bevezetővel. Pár sorral lejjebb azután a szerző többes szám második személyű magázódásra vált át, s néhány, szinte a néhai *Szabad Népet* idéző fordulattal biztosítja a közelebről meg nem határozott „elvtársakat” arról, hogy ismét kész „beállni a csatasorba” és „szolgálni a párt ügyét”. Az utolsó sorokban azután a szerző megint az eredeti címzetthez fordul, és újra tegeződni kezd, s ebben a baráti hangnemben zárja rendhagyó felépítésű levelét.

Mint a párt szervezeti szabályzatának kétségkívül jó ismerője, Horváth Márton bizonyosan tudhatta, hogy párttagsága helyreállítása ügyében közvetlenül a KB-hez kellett volna fordulnia. Azzal, hogy felvételi kérelmét a testületet megkerülve, egy informális magánlevélben fogalmazta meg, aligha tett jót ügye elbírálásának. Ráadásul az új összetételű KB csak nemrég magas polcra került kádereit külön irritálhatta is a korábbi pártarisztokrácia két prominensének ez az exkluzív kommunikációja, amelyet értelmezhettek úgy is, hogy a „gróf” a Rózsadombról az ő fejük fölött írta meg levelét a „hercegnek” a Szabadság-hegyre.

Külön figyelmet érdemel Horváth levelének az a mondata, amelyben a KB-vel való kapcsolatfelvételét megnehezítő dilemmájáról ír: „Utálnám magamat, ha másfél év után azt figyelgetném, hogy leesik-e az aranygyűrű az ujjamról, vagy nem.”

A közismert szólásmondással a szerző nyilvánvalóan arra az aggályára utal, hogy ha kapcsolatra lépne a KB-vel, akkor beszennyezné magát. Mivel pedig itt nem higiéniai kifogásról, hanem a KB által irányított és a levél megírásakor is üzemszerűen folytatott megtorlásról van szó, a szenny, amelyre az utalás vonatkozik, aligha lehet más, mint a vér.

Említésre méltó még a fent idézett mondatnak az a paradox állítása is, amely szerint a szerző egyenesen „utálná magát”, ha továbbra is vonakodna a KB-vel érintkezésbe lépni – miközben levelének címzettje ezúttal sem a testület, hanem a közvetítőnek felkért Révai. (Az egykori főideológus pedig azért lehetett

alkalmas erre a szerepre, mert „elvhűsége” és ebből eredő politikai csőlátása révén joggal volt elvárható tőle, hogy hitelesnek vélje és tekintélyével támogassa Horváth állítólagos fordulatát.)

A fentiekben ismertetett motívumokban az a közös, hogy nyilvánvalóan gyengítik a szerző önbírálatának és a párthoz való csatlakozási szándékának a hitelét. Ez pedig alighanem arra utal, hogy Horváthnak a levéllel kettős célja volt: egyrészt az önvédelem számára egyedüli lehetőségével élve kérte a pártba való felvételét, másrészt viszont gondoskodni kívánt arról is, hogy amit kér, ne kapja meg.¹⁰⁴

Miután Révai továbbítja Horváth levelét Kádárhoz, ő megmutatja azt a KB titkárainak, majd velük egyetértésben úgy dönt, hogy a kérelmet el kell utasítani. Minderről december 3-án írásban is tájékoztatja Horváthot, bár mint válasza elején szemrehányóan megjegyzi, „magánleveled erre nem is kötelez bennünket”.¹⁰⁵ Ezután azonban Kádár már azzal a jövőbe mutató és így a kegyelem megadását is előrevetítő intellemmel utasítja vissza Horváth tagfelvételi kérelmét, hogy előbb „még tartósan kell a párt sorain kívül dolgoznod ahhoz, hogy jó munkával jövátégy valamit a pártnak 1956-ban általad okozott kárból”.¹⁰⁶ Engedékenysége indoklásakor ugyanakkor Kádár felhívja Horváth figyelmét arra is, hogy csak a kommunista múltjának köszönhetően kerülheti el a szigorúbb felelősségre vonást, mert egyébként „1956-os pártellenes magatartásod és nehezen minősíthető tetteid ezen túlmenő és sokkal súlyosabb szankciókat követeltek volna”.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Horváthnak a párttagságával kapcsolatos manővereiről megemlékezett a vele 1957–1958-ban rendszeres kapcsolatban álló Halda Aliz (Gimes Miklós egykori menyasszonya) is. Mint felidézte, akkoriban értetlenül fogadta, hogy Horváth „mi az istennyilának kéri a felvételét a pártba, mikor már nyilvánvaló volt, hogy nem hisz ebben az egészben? De azért kérte. [...] és akkor megnyugvással veszi tudomásul, hogy nem vették föl. Hát miféle állapot ez?” Halda Aliz egy Horváth Márton életéről 2004-ben forgatott dokumentumfilmhez készült, de fel nem használt interjúban. Kézirat, 8. (A szerző birtokában.)

¹⁰⁵ Kádár János levele Horváth Mártonhoz. 1958. december 3. Lásd HUSZÁR Tibor: *Kedves, jó Kádár elvtárs!* I. m. 123–124.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Uo. A párttagsága 1957-es megszűnése utáni hónapokra Horváth a már idézett 1986. őszi rádióinterjújában úgy emlékezett, hogy „pocsékul éreztem

Ami a kegyelem megadását illeti, ebben alighanem Horváth Márton ekkor még meglévő pártbeli tekintélye is közrejátszott. Mint Ságvári Ágnes, a KB 1957–1958-ban hivatalban volt irodavezetője erre az időszakra emlékezve írja: „Horváth Márton véleményére sokan figyeltek, hiszen nimbusza az illegális mozgalomból eredt, tekintélye a harmincas évektől csaknem töretlen volt.”¹⁰⁸ Maga Kádár is utal ezekre a küzdelmes időkre, amikor az 1957. júniusi KB-ülésein azon sajnálkozik, hogy az „osztályellenséggel megalkuvó revizionista” Horváth egyhamar nem lehet a párt tagja: „Ha az ember a múlt szép emlékein mereng el, akkor ez egy fájdalmas döntés. Mert ha akárhogy is nézzük, én is emlékszem, amikor ezt a Horváth Mártont kínozták, gyötörték, mert illegális munkában vett részt.”¹⁰⁹

A dehonesztálási folyamat további állomása azután Kádár már idézett 1957. decemberi, majd 1958. októberi iránymutatása Horváth „morális ellehetetlenítésére”, illetve „erkölcsi megbélyegzésére”. Nem mellékes azonban az a kádári csavar, amely utóbb a „revizionizmus” vádját ejtve magát a lejáratás hivatkozási alapját fordította meg, mondván, hogy Horváthnak a Nagy Imre melletti, 56-os kiállítását és a felkelés utáni magatartását éppen az általa megtagadott *rákosista múltjával* kell hiteltelelni.¹¹⁰

magam”, az interjú adásba nem került következő mondatában azonban hozzátette: „tulajdonképpen már 58-ra megváltozik ez az érzés bennem, mert 57-ben utasítottak el, és 58-ban voltak a nagy perek, és ottan örültem annak, hogy nem kell személy szerint ebben részt vennem”. Az interjú nyers (vágatlan) változatának a Kossuth Rádió által készített korabeli gépelt átirata, 9. (A szerző birtokában.)

¹⁰⁸ SÁGVÁRI Ágnes: *Mert nem hallgathatok. Egy jó házból való pártmunkás emlékei*. Magyar Hírlap Könyvek, Budapest, 1989. 85.

¹⁰⁹ *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. IV. I. m. 194.

¹¹⁰ Mivel a Kádár-korban Horváth Márton csak igen korlátozottan jelenhetett meg a hivatalos nyilvánosságban (a múltat és benne a saját bűneit is feltáró írásait esetenként nem, vagy csak lényegbevágó húzásokkal közölték), a közvélemény legfeljebb csak mint rossz emléké sztálinista kultúrpolitikust tarthatta őt számon. Ennek az egyoldalúságnak a zavartalan továbbélését jelzik azonban egyes mai közlemények is, amelyek egyike szerint Horváth ’56 után azért került ki a hatalomból, mert „sztálinista magatartása miatt 1956 után nem vették fel az MSZMP-be”. Lásd VARGA Krisztián: *Kommunistaellenes*

Egy álregény mint történeti forrás: a *Holttengeri tekercek* (1957–1987)

Miután 1957 januárjában a pártvezetés megvonja Horváth Mártontól az őszi események értékelésére adott megbízását, és megindítja vele szemben a fentiekben ismertetett pártvizsgálatot, egyúttal távozásra bírja a Párttörténeti Intézetből is, majd több kulturális intézmény vezetői posztja mellett felkínálja számára a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatói székét is, amelyet ő készséggel elfogad.

Bár a korábbi tisztségeihez képest új munkaköre összehasonlíthatatlanul szerényebb pozíciónak számít, Horváth mégsem az egykor jobb napokat látott, bukott funkcionárius keserűségével látott munkához, mivel a hatalomból való távozása nem mások döntésének, hanem a saját elhatározásának a következménye volt. Mint életének erre a fordulatra emlékezve írja: „Azt a konzekvenciát vontam le a saját személyemre vonatkozólag, hogy felelős vagyok én is azért, ami itt történt. [...] Elképzelhetetlennek tartottam azt, hogy valami formális önkritikával vagy még azzal sem, úgy kezeljem a dolgot, mintha az autó esős időben befröcsköli a nadrágomat és lepucolom, vagyis folytatom ott, ahol abbahagytam.”¹¹¹

Az irodalmi múzeum életében különben az 1957-es év mérőföldkönek számít, a gyűjteményt ugyanis ekkor költöztetik az elhanyagoltságában is impozáns pesti Károlyi-palotába.¹¹² Az intézmény egy ekkor még fiatal munkatársa utóbb úgy emlékezett, hogy „a múzeumnak az egyik legjobb korszaka volt a Horváth Márton ittléte”.¹¹³

nyomozások a második világháború alatt Wayand Tibor önvallomásában. Elérhető: http://www.betekinto.hu/2011_2_varga_k. (Letöltve: 2014. 12. 12.)

¹¹¹ VAMOS György (szerk.): *Sorshelyzetek*. I. m. 104–105.

¹¹² A nagy múltú épület nagy múltjának egyik öröksége volt az igazgatói szobában álló, díszes íróasztal is, amelyen a Petőfiről elnevezett intézmény vezetője annak tudatában ápolhatta a költő emlékét, hogy a palotát 1849-ben elfoglaló Haynau tábornoszernagy is ezen az asztalon látta el kézjegyével a halálos ítéleteket.

¹¹³ Beszélgetés Sára Péterrel a kezdetekről. In: *A Petőfi Irodalmi Múzeum évtizedei – Dokumentumok, írások, vallomások*. Szerk.: BOTKA Ferenc. Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ, Budapest, 2000. 51.

1960 márciusában Horváth Mártont – a PB jóváhagyásával – a Hunnia Filmstúdió vezetésével bízzák meg. A döntés hátteréhez tartozik, hogy az „egy kényszerű személycsere volt. A Hunnia Filmstúdió igazgatóját, Darvas Józsefet ugyanis még 1959-ben hirtelen az Írószövetség elnökének választották, és az ő helyére mindenképpen találni kellett valakit.”¹¹⁴

A Horváth kinevezése alkalmából tartott filmgyári gyűlésen, mint azt egy jelenlévő felidézte, az új igazgató a bemutatkozásán így kezdte: „Kedves elvtársak, én nem akarok most semmiféle nagy beszédet tartani – és főleg a filmgyártásról nem. Én tanulni akarok itten! És felmutathatok a tanulásban bizonyos eredményt: ’57 óta megtanultam villamoson és autóbuszon közlekedni. [...] ’56 előtt számtalan filmkritikát írtam, és filmkritikára utasítottam a munkatársaimat, hát most megpróbálok megtanulni azt is, hogy mi a film.”¹¹⁵

A mélyreható tanulási folyamat eredményéről azután két és fél évvel később Horváth így számol be a Magyar Filmművész Szövetség éjszakába nyúló vitaestjén:

Egy egész sor olyan filmet készítettünk, ahol ugyan megcsináltuk a filmet, és az expozíciójában felvetettük a problémát, azután minden erőt arra összpontosítottunk, hogyan lehet a végére az ellenkezője annak, mint amivel elkezdtük a dolgot, hogyan lehet megfésülni ezt a konfliktust, elsimítani, és hogyan lehet az igazságot hazugsággal befejezni. [...] A fő hibám az, hogy [ebbe] néha magam is belementem, mert nem találtam más lehetőséget arra, hogy a film létrejöjjön. [...] Itt elsősorban a felső vezetést, azt a nyomást értve ezen, amely erre az útra vitt, ahelyett, hogy az ellenkezőjét segítette volna elő [...]. Kinek kellene a filmjeink? Ezek a semmitmondó, semmi újat nem mondó, bátortalan, mellébeszélő filmek?

¹¹⁴ VARGA Balázs: *Filmirányítás, gyártástörténet és politika Magyarországon – 1957–1963*. Doktori disszertáció. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/vargabalazs/disszert.pdf>. (Letöltve: 2015. 01. 20.)

¹¹⁵ Horváth beszédének első mondatait a gyűlésen részt vett egyik filmgyári dolgozó idézte fel egy kollégájával folytatott beszélgetésben, amelyet az állambiztonság rögzített. Lásd Jelentés a 083 sz. objektumról (szobalehallgatási jegyzőkönyv). 1960. május 5. ÁBTL 3.1.5. 0-11803/15. 2.

A közönségnek nem kellene! [...] Egy esetben lehet elképzelni a szoros pórázon tartás indokoltságát: [...] ha a közönség annyira furcsa és ferde beállítottságú, hogy kiskorúnak lehet kezelni, vagy veszélyeseknek és megbízhatatlanoknak a művészeket, ismétlem, akkor talán lehet indokoltsága annak, hogy a közönséget és a művészeket gondnokság alatt tartsák, egyébként nem! [...] És ha ez nem változik meg, akkor jöhet a nagy átszervezés, [...] de biztos vagyok abban, hogy nem jutunk tovább, ha az alapproblémát meg nem oldjuk [...].¹¹⁶

Ezzel a felszólalással Horváth filmgyári pályafutása természetesen véget ér, még ha némi utóvédharcot folytat is.¹¹⁷ Néhány héttel később azután visszakerül korábbi állásába, a Petőfi Irodalmi Múzeum élére; kinevezésekor a megbízója példás gyorsasággal jár el.¹¹⁸

A hatvanas évek elején a Károlyi-palota a kiállítások mellett irodalmi emlékműsoroknak és konferenciáknak is helyet adó szellemi műhellyé válik, a palota kertjében pedig hangversenyeket rendeznek. A tetszetős kulisszák között azonban, mint a múzeum egy volt munkatársa felidézi, „a tudományos dolgozók jelentős része meghurcolt, megbélyegzett, kirekesztett emberekből verbuválódott: nyílt titok volt, hogy például Baróti Dezső, a szegedi egyetem korábbi rektora, 56 után évekig börtönben ült; munkát és menedéket talált itt Vezér Erzsébet, Szekeres László, Jenei Ferenc és így tovább.”¹¹⁹

¹¹⁶ Horváth Márton felszólalása a Magyar Filmművész Szövetség 1962. november 14-i taggyűlésén. *Filmvilág*, 1988/2. 24–30.

¹¹⁷ „Horváth nagyon jóban volt Hámos Gyurival, aki a *Filmvilágot* szerkesztette, s mivel a vitáról jegyzőkönyv készült, ő ezt a lapban le akarta hozatni. Ebből iszonyú botrány lett. Hogy mernek egy ilyen jegyzőkönyv közzétételére még csak gondolni is!” Kovács András filmrendező visszaemlékezése. Lásd Tóth Klára: „Mint egy focicsapatban a tréner”. Elérhető: <http://www.filmkultura.hu/regi/2003/articles/profiles/kovacs.hu.html>. (Letöltve: 2014. 12. 12.)

¹¹⁸ Az Aczél György miniszterhelyettes által 1962. december 14-én szignált kinevezési irat a kiállítása másnapján lépett hatályba. (A szerző birtokában.)

¹¹⁹ Vaskályha a kandallóban. Beszélgetés Gulyás Klárával a hatvanas évekről. In: *A Petőfi Irodalmi Múzeum évtizedei*. I. m. 68. A múzeumi közösség belülről történő állambiztonsági megfigyelését különben a fent említett meghurcoltak közé tévesen sorolt Szekeres László irodalomtörténész végezte „Sziklai Barna” fedőnéven. Munkája fontosságát jelzi, hogy ahhoz ún. „minifont” (ak-

Bár a múzeumban még számos megvalósításra váró tervvel rendelkezik, 1966-ban Horváth Mártont mégis nyugdíjba helyezik.¹²⁰ Így viszont lehetősége nyílik arra, hogy a korábbi vétkei miatt érzett termékeny büntudattól hajtva megkezdje, és 1968-ra befejezze a politikusi pályáját igen kritikusan elemző esszéregényét, a *Holttengeri tekerceket*.¹²¹ A könyv azonban csak erősen megcsonkítva kerülhet a közönség elé, és kimaradnak belőle a sztálini hatalomgyakorlás mechanizmusát, a Rákosit és közvetlen cinkosait, valamint a Rajk-ügy hátterét bemutató fejezetek.

Egykori barátjáról, Rajk Lászlóról szólva Horváth felteszi a kérdést, miért pont ő (aki nem volt zsidó) lett a kiszemelt áldozat? Hiszen a Szovjetunióban vagy a csatlós országokban indult perekben rendszerint „cionista összeesküvéssel” vádolták meg a „párt szívébe befurakodott imperialista kémeket”, s kezdetben a magyar per is „gyökértelen kozmopoliták” ellen indult. Vajon miért változott meg a forгатókönyv, s a rádióon millióknak közvetített per csúcspontján miért mondatta ki a bíró Rajkkal, hogy keresztény, sőt „árja” származású? Horváth szerint ennek oka Sztálinnak az a felismerése volt, hogy Magyarországon semmiféle antiszemita kampány nem kívánatos, mivel az ennek nyomán fellángoló nacionalizmus könnyen a „hagyományos” irányba, azaz az országot körülvevő „testvéri” államok (Magyarország 1920-as területvesztésének a haszonélvezői) ellen fordulhatott volna.

Rajk árnya tudvalevően nemcsak a Rákosi-, hanem a Kádárkorszakot is végig kísértette. Horváth művének a megírása idején a justizmord hajdani közreműködői mind azt állították, fogalmuk sem volt Rajk ártatlanságáról, hiszen ő maga ismerte be

tatásába rejthető kis méretű lehallgatókészüléket) is kapott. Lásd például az ilyen technikával készült 1965. november 4-i jelentését Vezér Erzsébet és Horváth Márton beszélgetéséről, amelynek a tárgya Horváthnak a múzeumból történő várható eltávolítása volt. ÁBTL 3.1.2. M-91884/1. 2-3.

¹²⁰ „[...] ahogy a hatvanat elérte, azonnal nyugdíjazták. Azt hitték Aczélék, hogy majd megpuhul, valahogy betörik. Nem tört be, végérvényesen, teljes egészében szakított a régi, úgynevezett bolsevista, diktatórikus irányzatokkal.” Sára Péter visszaemlékezése. In: *A Petőfi Irodalmi Múzeum évtizedei*. I. m. 53.

¹²¹ Magvető Kiadó, Budapest, 1970.

a vádakat. A könyvében önmagának feltett kérdésre – elhitte-e, hogy Rajk bűnös – Horváth is igennel felel, ő azonban leírja azt a lelki mechanizmust is, amellyel ezt a tudását „megtuszkosította”.

1949 tavaszán, ha jól emlékszem, júniusban történt. Ki volt tűzve a Politikai Bizottság és egy órával későbbre a Központi Vezetőség rendkívüli ülése, ismeretlen napirenddel. [...] Amikor végre beléphettünk Rákosi dolgozószobájába, a nagy tárgyalóasztal körül már ott ültek a legközvetlenebb munkatársai, a moszkvai emigráció vezetői. [...]

Rákosi körüljártatta szemét az újonnan érkezettek. Megkérdezte: Tudja-e valaki, hogy miért hívtuk ma össze ezt az ülést? Senki sem válaszolt. Sejtette valaki az elvtársak közül, hogy Rajk László áruló? Nem tudom leírni az arcokat az asztal körül, mert nem láttam, vagy nem emlékszem. Azt hiszem, nem tükröztek az arcok rémületet, felháborodást, sem más emberi reakciót. [...] Nem kövültünk meg, mert az is kifejez valamit. Inkább a gyerekrajok ürességével lehetne az arcokat ábrázolni. A szem, orr, száj csak absztrakt önmagát fejezi ki, emberi tartalom nélkül. [...]

Hogy is magyarázzam. Egyszer, negyvennégy telén, az ostrom alatt egy barátommal jártuk az utcát. Sűrűn potyogtak az aknák, de nem húzódhattunk fedezékbe, mert halaszthatatlan célunk volt. Pár méterre előttünk becsapódás, a barátom elvágódott. Egy tized másodperc-re csak a saját testemre figyeltem: Nem engem talált! [...]

Rákosi asztalánál is a robbanás első visszhangja ez volt bennem: Nem engem talált! Itt vége a hasonlatnak. A következő perc, a szolidaritás perce nem érkezett el. Pedig Rajk László a barátom volt. Együtt voltam vele negyvenkettőben az Andrassy-laktanyában, a foglyok között. Láttam, hogyan viselkedett. Együtt dolgoztam vele negyvennégy szeptemberétől végig, amíg Németországba hurcolták. De Rákosi szavai visszájára fordították a múltat, csak a jelen létezett. Rajk fizikailag még él, de morálisan halott.

Ez sem pontos. Az első perceknek semmi közük nem volt olyan magasrendű agyfunkciókhoz, mint a morális

ítélőképesség. Az ösztönök automatikája uralkodott. Két ellentétes impulzus váltakozott bennem, mint a kettes számrendszerrel dolgozó kibernetikus gépekben. *Nem engem – engem – nem engem – engem.* A végeredmény: megsemmisülés, a tudat ennyit regisztrál.

[...] Aztán lassan feltápázkodtam. Már élek, mert itélek. Figyelem, felfogóképesség, felháborodás. A rémület a morál köntösébe burkolózott.¹²²

Ami Horváth Márton 1968 utáni politikai nézeteit illeti, bár a létező szocializmusra mindvégig igen kritikusan tekint, magát a kommunizmust élete hátralévő két évtizedében sem tagadja meg. Úgy véli, valójában az eszme megvalósításába csúszott hiba – amit a világorradalom elmaradása és az állam elhalására vonatkozó tétel visszajára fordulása idézett elő. A bűnös módon megvalósult marxi forгатókönyv további magyarozatát Horváth a fiatal Marxnak a nyers kommunizmusról szóló fejtegetésében véli megtalálni, amely szerint a magántulajdonnal rosszul szembeforduló kommunizmus (ha a köztulajdont, mint általános magántulajdont valósítja meg a tulajdonnélküliség helyett) despotikus természetűvé is válhat.¹²³

A megvalósult szocializmus marxista alternatívájába vetett hitének megfelelően Horváth az 1968-as prágai tavaszt a szabadság és a kommunista eszme összeegyeztetésének biztató kísérleteként értékeli, és tragédiaként éli meg annak eltiprását (akárcsak az 1981-es lengyelországi eseményeket). A hetvenes és a nyolcvanas években számos, saját múltbeli szerepét igen kritikusan elemző tanulmányt jelentet meg a *Kritika* című folyóiratban¹²⁴ (s a cikkekbe több alkalommal is „belecsempész” a *Tekercsek*ből kicenzúrázott bekezdéseket). Lehetőség szerint

¹²² A *Holttengeri tekercsek* kiadatlan fejezeteiből. Nyomdai kefelevonat 1969-ből. 356–358. (A szerző birtokában.)

¹²³ „Marx anti-utópiája [Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből] szembenéz azzal, hogy a kommunizmus első megvalósulása még magán viseli az örökség legsúlyosabb terhét, a magántulajdont, annak szörnű következményeivel együtt.” HORVÁTH MÁRTON: *Holttengeri tekercsek*. I. m. 343.

¹²⁴ A személytelenség kultusza (1974/6); Művészetpolitika – két évtized távolából (1975/11); Nehéz utókornak lenni (1981/6); Megjegyzések a szektásság politikai gyökereiről (1983/6); József Attila és az illegális kommunista párt (1986/2).

rendszeresen olvassa a nyugati sajtót, illetve a külföldi „fel-lazító” és a hazai szamizdatirodalmat, s rádióján kizárólag a Szabad Európát hallgatja, beleértve az olykor rá szórt szidalmakat is. A múltjához való viszonyát jellemzi a *Tekercsek* egyik (szintén kihagyatott) bekezdése is, amelyben így ír regénybeli önmagáról: „A dantei infernó legmélyebb bugyrába van zárva, jégbe fagyott árnyak közé. Az a büntetése, hogy gigantikus lépcsőházi gondolkozásban élje át újra és újra, amit élő, cselekvő, emberi korában elmulasztott. Minél merészebb összefüggéseket tár fel, annál inkább idézi magára a vádat: miért oly későn?”¹²⁵

1986. szeptember 15-én az akkori ideológiai KB-titkár az MSZMP KB Titkárságának ülésére benyújtott előterjesztésében Horváth Márton számára – munkásmozgalmi érdemei és közelgő nyolcvanadik születésnapja alkalmából – a Magyar Népköztársaság Zászlórendje kitüntetés adományozását javasolja. A Titkárság azonban az indítványt vita nélkül leveszi a napirendről – vélhetően a KB-titkár főnökének a közbelépésére.¹²⁶ Horváth azonban 1987. június 8-án még egyszer s utoljára mégis visszajut a napirendre – amikor az ezúttal engedékenyebb Titkárság ellenszavazat nélkül hozzájárul, hogy „elhunytáról rövid hír jelenjek meg”.¹²⁷ Temetésén a párt nem képviselteti magát; a búcsúbeszédet az 1956-os Nagy Imre-kormány egykori sajtófőnöke, Vásárhelyi Miklós mondja.

Horváth Márton pártbeli gúnyneve különben ez volt: *Auszer Marci*. Akaratlan névadója pedig a kommunistákat mindig is csak veszélyes felforgatóknak tekintő tulajdon édesanyja volt, aki a pártról és híveiről szólva mindvégig ezt hangoztatta: „Alle Kommunisten sind Verbrecher, außer Marci!”¹²⁸

¹²⁵ A *Holttengeri tekercsek* kiadatlan fejezeteiből. 434–435.

¹²⁶ Az MSZMP KB Titkársága 1986. szeptember 15-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 7/755. ó. e. 7.

¹²⁷ Az MSZMP KB Titkársága 1987. június 8-i ülése. MNL OL M-KS 288. f. 7/778. ó. e. 8.

¹²⁸ „Minden kommunista gonosztevő, kivéve a Marcit!”